

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

***КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА***

Факультет суспільно-гуманітарних наук

Кафедра всесвітньої історії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«Іспанська конкіста Америки XVI ст. в сучасній історіографії»

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Виконав: Стеценко Артем Васильович

студент II Курсу

Групи ІСТм-1-24-20д

Науковий керівник:

Драч Оксана Олександрівна,

професор кафедри всесвітньої історії,

доктор історичних наук, професор

Роботу захищено «___» _____ 2026р.

Оцінка _____

Київ – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1. Огляд історіографії проблеми конкiсти.....	8
1.2. Джерельна база: іспанські хроніки, архівні матеріали та індіанські наративи.....	12
1.3. Методологічні підходи та теоретичне підґрунтя (деколонізаційний, постколоніальний підходи, дискурс-аналіз).....	17
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ І НАСЛІДКИ ІСПАНСЬКОГО ЗАВОЮВАННЯ АМЕРИКИ.....	24
2.1. Завоювання як пошук нових джерел багатства.....	24
2.2. Грабіж та експлуатація ресурсів: золото, срібло, інші багатства.....	28
2.3. Формування колоніальної економіки та система енком'єнди.....	33
РОЗДІЛ 3. КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИМІРИ КОНКІСТИ.....	39
3.1. Руйнування та трансформація індіанських цивілізацій (Ацтеки, Інки).....	39

3.2. Християнізація, роль католицької церкви у Новому Світі.....	41
3.3. Культурний синкретизм: поєднання європейських та автохтонних традицій.....	45
РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ІСПАНСЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ.....	49
4.1. Адміністративні моделі управління колоніями.....	49
4.2. Формування віце-королівств та колоніальної бюрократії.....	54
4.3. Іспанська монархія і Новий Світ: баланс влади і централізація.....	56
РОЗДІЛ 5. АНТРОПОЛОГІЧНІ, ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ЕТНІЧНІ НАСЛІДКИ КОНКІСТИ.....	64
5.1. Біологічні та фізіологічні наслідки контактів (хвороби).....	64
5.2. Демографічні виклики та етнічні трансформації.....	73
5.3. Ернан Кортес, Франсіско Пісарро: переосмислення постатей конкістадорів.....	80
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	93

ДОДАТКИ.....	103
--------------	-----

Вступ

Актуальність теми - Іспанська конкіста XVI століття належить до переліку найбільш дискусійних та ідеологічно навантажених проблем у світовому гуманітарному знанні. Саме аналіз того, як змінювалися наукові парадигми та конструювалися історичні наративи навколо цих подій, становить ключовий інтерес для сучасної історіографії. Протягом тривалого часу інтерпретація європейської експансії в Новому Світі коливалася між двома полярними європоцентричними парадигмами: «героїчним» нарративом про тріумфальне поширення західної цивілізації та концепцією «Чорної легенди» (*Leyenda Negra*), орієнтованою на висвітлення безпрецедентного мілітарного насильства. Проте на сучасному етапі розвитку науки, під впливом епістемологічних зрушень 2010–2020-х років, постала гостра теоретична потреба в радикальному переосмисленні цих процесів. Поява напряму «Нової історії Конкісти» (*New Conquest History*) деконструювала класичні імперські міфи, актуалізувавши залучення раніше ігнорованих джерел та «голосів» корінного населення Америки. Застосування методів дискурс-аналізу влади за М. Фуко дозволяє сьогодні виявити, як класичні історичні тексти використовувалися для легітимації колоніального панування, і як сучасна наука долає цю інтелектуальну залежність.

Усвідомлення Конкісти як тривалого, багатовекторного соціокультурного процесу, а не одномоментного військового акту, вимагає комплексного історіографічного аналізу новітньої літератури. Для сучасної української історичної науки другої половини 2020-х років це дослідження володіє особливою прагматичною та гносеологічною цінністю. Осмислення латиноамериканського досвіду деколонізації пам'яті, децентрації колоніальних наративів та викриття прихованих механізмів фіскально-

бюрократичної екстракції ресурсів під прикриттям «цивілізаційної місії» створює надійне підґрунтя для компаративного аналізу та розуміння постімперських трансформацій і процесів самоідентифікації в будь-якому сучасному соціумі, що чинить опір зовнішній імперській агресії. Крім того, вивчення історіографічних концепцій Конкісти дозволяє українській науці інтегруватися у глобальний академічний контекст постколоніальних студій, адаптуючи передові методологічні інструменти для власних дослідницьких потреб.

Об'єкт дослідження - процес іспанського завоювання та колонізації Америки у XVI столітті в рецепції новітньої світової історіографії.

Предмет дослідження - теоретико-методологічні концепції, ревізійні підходи та інтерпретації подій, інституцій і наслідків Конкісти в працях науковців кінця XX — першої третини XXI століття.

Мета роботи - здійснити комплексний аналіз трансформації та сучасного стану історіографічних інтерпретацій іспанського завоювання Америки у новітніх дослідженнях світових і латиноамериканських авторів.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. Охарактеризувати теоретико-методологічні підходи та еволюцію історіографії проблеми, класифікувавши новітню наукову літературу як джерельну базу дослідження.
2. Виявити особливості переосмислення соціоекономічних вимірів Конкісти, логістичних систем та інституту енком'єнди в сучасній науковій літературі.

3. Охарактеризувати наукові підходи до висвітлення культурно-цивілізаційних вимірів Конкісти, ролі католицької церкви та концепцій культурного синкретизму.
4. Дослідити історіографічні інтерпретації політико-адміністративних, правових та інституційних моделей управління іспанськими колоніальними територіями, зокрема формування віцекоролівств та балансу влади іспанської монархії у Новому Світі.
5. Проаналізувати ревізійні оцінки демографічного колапсу й екологічних чинників Конкісти, а також деконструкцію героїчного канону постатей конкістадорів у новітніх студіях.

Джерельна база дослідження. Специфіка магістерської роботи як історіографічного дослідження зумовила формування репрезентативного корпусу джерел, де базовим масивом виступають концептуальні теоретико-методологічні та ревізійні напрацювання новітніх світових і латиноамериканських авторів кінця ХХ — першої третини ХХІ століття. Для крос-критики та верифікації сучасних історіографічних гіпотез у роботі залучено емпіричний комплекс документів загальним обсягом 919 сторінок, що містить першоджерела кастильського діловодства, перші офіційні колоніальні реляції, праці Бартоломе де лас Касаса, а також андійські наративи, які дозволяють деталізувати логістичний, фіскальний та соціокультурний виміри Іспанської конкісти.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Огляд історіографії проблеми конкісти

Сучасна історична наука розглядає іспанську конкісту не як статичну подію минулого, а як динамічне поле інтелектуальних дискусій, що трансформується під впливом нових методологічних підходів. Огляд історіографії дозволяє виокремити кілька ключових етапів розвитку наукової думки — від класичного європоцентризму та «бюрократичної пастки» позитивізму до сучасної парадигми *New Conquest History*, що домінує у 2020-х роках. У XVIII столітті історіографія Конкісти пройшла через процес філософської секуляризації, який докорінно змінив вектор аналізу подій. Якщо для авторів XVI–XVII століть ключовими концептами виступали теологічні категорії гріха, спасіння та феодалного васалітету, то для мислителів Просвітництва американський матеріал став емпіричним фундаментом для політологічних теорій.

Показовою на цьому етапі є метаморфоза «інкського міфу»: у працях Вольтера імперія інків конструюється як «держава розуму», де беззаперечно домінує соціальна справедливість. Вольтер звертається до цього образу не з метою реконструкції об'єктивної історії, а для створення контрасту з релігійним фанатизмом іспанських завойовників. Паралельно Жан-Жак Руссо здійснив трансформацію «погляду переможених», перетворивши його на інструмент критики європейської цивілізації як такої. У його парадигмі Конкіста — це фатальний момент історії, коли інститут приватної власності та системна нерівність брутально знищили природну свободу народів Америки. Саме в цей період формується стійкий міф про доколумбову Америку як «втрачений рай», що стане наріжним каменем романтичної історіографії XIX століття.

Перехід до безпосередньої систематизації накопиченої джерельної бази започаткувала фундаментальна праця Вільяма Робертсона «Історія Америки» (1777). Проте, перебуваючи під впливом ідей Жоржа-Луї Бюффона, Робертсон впровадив в історіографію концепт біологічного

детермінізму, постулюючи природну неповноцінність американського континенту. Ця теза про нібито інтелектуальну чи фізичну вразливість індіанців стала методологічним підґрунтям для расових теорій наступного століття. Важливою протидією цій концепції стала інтелектуальна «Суперечка про Новий Світ», у ході якої історики-єзуїти, зокрема Ф. Х. Клавіхеро, ініціювали масове копіювання архівних матеріалів, що згодом заклало фундамент для національних історіографій країн Латинської Америки.

Середина XIX століття ознаменувалася виходом праць Вільяма Прескотта, що сформували класичний інтелектуальний канон сприйняття Конкісти на століття вперед. Аналіз його доробку засвідчує методологічний синтез суворої документалістики та романтичного наративу. Прескотт вибудував історичну ретроспективу переважно навколо постатей «великих людей», водночас маргіналізуючи роль індіанських союзників та епідеміологічного фактора. На зламі XIX–XX століть, під впливом німецької школи Леопольда фон Ранке, історія Конкісти остаточно інституціалізувалася. Головним імперативом дослідників стало прагнення до абсолютної об'єктивності, яке, втім, часто трансформувалося у своєрідний «архівний фетишизм». Відкриття Головного архіву Індій у Севільї та публікація монументальних багатотомних комплексів, як-от «Colección de documentos inéditos» [75], забезпечили науковців безпрецедентною джерельною базою, але водночас виявили глибоку епістемологічну ваду — формування «бюрократичної пастки». Дослідники апріорі сприймали фіксацію будь-якого факту іспанським нотаріусом XVI століття за незаперечну істину, аналізуючи дані виключно як статистичні чи юридичні показники для колоніальної адміністрації та цілковито ігноруючи суб'єктність автохтонного населення.

Радикальний відхід від прескоттівської моделі відбувся в середині ХХ століття завдяки етноісторичному повороту та методологічному впливу французької Школи «Анналів». Дослідники, серед яких виділяються Джон Мурра та Натан Вахтель [74], почали інтегрувати усні традиції та археологічні дані з архівними матеріалами, прагнучи реконструювати «голос безголосих». Вплив концепції Фернана Броделя щодо «структур великої тривалості» (*longue durée*) сприяв переходу від подієвої історії до аналізу фундаментальних соціоприродних факторів: епідеміологічних хвиль, занепаду іригаційних систем та деградації аграрного виробництва під тиском європейських екологічних інвазій. У межах цього підходу причини колапсу автохтонних імперій почали вбачати не в міфічній «технологічній чи расовій перевазі» завойовників, а в глибоких внутрішніх трансформаціях суспільств. Крос-дисциплінарний синтез дозволив концептуалізувати корінне населення не як пасивну жертву, а як активного суб'єкта, що згодом навчився акумулювати навіть іспанські юридичні інструменти для захисту власних колективних прав.

Саме на цьому етапі з'являється усвідомлення, що причини колапсу імперій полягали не в «превазі зброї», а в тривалих соціоприродних процесах (*longue durée*). Аналіз епідеміологічних хвиль, занепаду іригаційних систем та деградації аграрного виробництва перетворив Конкісту на об'єкт «холодного інституційного розтину».

Сучасний етап розвитку історіографії, що охоплює період від 1990-х років до 2026 року, пов'язаний із парадигмальним зламом *New Conquest History*, репрезентованим працями М. Ресталла [61; 62], К. Таунсенд [69] Ф. Сервантеса [80] та Ш. Рінке [81]. Повна деконструкція лінійного європоцентричного нарративу «перемоги цивілізації над варварством» дозволила перетворити історію Конкісти на історію надскладної, багатовекторної соціокультурної взаємодії. Сьогодні академічний дискурс

остаточно виходить за межі суто кабінетного дослідження, інтегруючись у поле міжнародного права, історичної політики та біоетики. Актуальні суперечки навколо реституції артефактів (зокрема, «убору Монтесуми») та репатріації людських останків демонструють, що Конкіста залишається активним елементом глобальних «війн пам'яті» середини 2020-х років. Новітні ревізійні студії доводять, що деколонізація пам'яті вимагає не простої зміни оцінок, а капітального перекодування всієї епістемологічної структури історичної свідомості.

Окремим важливим вектором розвитку сучасної науки є з'ясування впливу міждисциплінарних методів, інструментів Digital Humanities (зокрема ГІС-моделювання, Big Data, НТР-технологій) та палеогенетики на формування нових дослідницьких парадигм Конкісти. Осмислення зазначених технологічних інновацій дозволяє не лише верифікувати класичну джерельну базу, а й концептуалізувати роль іспанського завоювання Америки в глобальних "війнах пам'яті" середини 2020-х років, що визначає особливу актуальність ревізійних студій у новітньому інтелектуальному просторі

Таким чином, еволюція історіографії іспанського завоювання Америки демонструє послідовний транзит від теологічних та просвітницьких міфологем через позитивістську інституціалізацію ХІХ століття до міждисциплінарного синтезу сучасності. Сучасна парадигма New Conquest History остаточно позбавила Конкісту статусу лінійного європоцентричного міфу, перетворивши її на складний дослідницький концепт. Головним здобутком новітнього етапу стало повернення історичної суб'єктності корінним народам та інтеграція проблеми колонізації в актуальне поле сучасних соціокультурних та правових дискусій 2020-х років.

1.2. Джерельна база дослідження: іспанські хроніки, архівні матеріали та індіанські наративи

Специфіка та багатовимірність мого дослідження зумовили необхідність формування репрезентативної джерельної бази, побудованої на принципах інтеграції та крос-верифікації. Такий методологічний підхід дозволяє реконструювати події іспанської Конкісти не як однобічний тріумфальний акт, а крізь призму конфліктуючих ракурсів — іспанської колоніальної адміністрації, католицьких місіонерів та представників підкорених автохтонних народів.

Емпіричним ядром та фундаментальною основою залученого джерельного комплексу виступає масив документів загальним обсягом 919 сторінок [76]. Цей корпус містить деталізовані офіційні звіти, фіскальні реєстри, логістичні описи, реляції конкістадорів, а також унікальні протокольні свідчення безпосередніх учасників подій, що забезпечує безпрецедентну щільність фактологічного матеріалу для глибокого аналізу. Для зручності концептуалізації ми структурували залучені джерела за кількома типологічними групами.

До цієї базової групи належать хроніки учасників військових експедицій та первинна бюрократична звітність. Винятковою евристичною цінністю в межах опрацьованого масиву наділені матеріали, що фіксують перші етапи вступу іспанських контингентів до Куско [76].

Специфіка іспанського сприйняття нової реальності яскраво розкривається через фіскалізацію простору. Дослідники знаходять вражаючі за скрупульозністю описи: *«У Куско було виявлено величезну кількість срібла... золота також було багато»* [76]. Ці фрагменти дозволяють не лише кількісно оцінити масштаби вилучення ресурсів, а й зрозуміти інституційні пріоритети завойовників. Кожна одиниця видобутого металу

негайно реєструвалася для подальшого відчуження «королівської п'ятої частини» (*quinto real*), що яскраво підтверджує суто прагматичну, «бухгалтерську» природу експансії.

Надзвичайно важливим елементом джерела є інвентаризація інфраструктурних об'єктів. Зокрема, детально описуються будівлі *galpones*, вщерть заповнені канатами для переміщення каміння та мідними кирками для робіт у копальнях [76]. Ці деталі дають змогу реконструювати високий рівень інженерної логістики інків та простежити механізм того, як іспанська адміністрація експропріювала та адаптувала ці стратегічні ресурси для розгортання власної екстрактивної економіки.

Окремий блок становлять праці Бартоломе де лас Касаса, чия постать посідає центральне місце у формуванні правового дискурсу епохи. Його праця «Найкоротше повідомлення про руйнування Індій» [77] розглядається нами не просто як моралізаторська критика, а як своєрідний юридичний меморандум, що оспорював саму легітимність колоніального насильства.

Особливої аналітичної глибини цей текст набуває під час компаративного аналізу з матеріалами нашого основного документального корпусу. Зокрема, зіставлення гуманістичного пафосу лас Касаса [77] із сухою згадкою в документі про «сховища індіанців зі здертою шкірою» [*depositos de indios desollados*] [76] дозволяє виявити справжні, інституціалізовані масштаби терору. Цей факт проблематизує саму природу колоніального управління: подібні «сховища» розглядаються мною не як спонтанні прояви жорстокості окремих солдатів, а як складова системної, цілеспрямованої стратегії психологічного залякування та придушення волі автохтонного населення.

Для подолання епістемологічної обмеженості іспанських джерел та створення об'єктивної панорами подій, критично необхідним є залучення свідчень «переможених», систематизованих, зокрема, у фундаментальних працях М. Леон-Портільї («*The Broken Spears*») [83].

Ключовим моментом мікроісторичного аналізу є зафіксований діалог із верховним жерцем Вільяомою (Villaoma) у Храмі Сонця (Коріканча) [76]. Його глибоко шоковане запитання до іспанців — «*Як ви заходите сюди? Адже сюди повинен входити той, хто мав спочатку постити один рік...*» — є безцінним антропологічним джерелом. Воно ілюструє не просто військове зіткнення, а катастрофічний розрив комунікації, фатальний культурний шок та десакралізацію андійського космосу під тиском європейської логіки грабежу, для якої священний простір храму був лише сховищем золотих пластин.

Наявність у мене 919-сторінкового архівного масиву [76] дозволяє застосувати метод «щільного опису» та розглянути Конкісту через призму повсякденності матеріальної культури. Згадки про «*великі склади різноманітного одягу*», стратегічні запаси «*коки та перцю [coca y agi]*» перетворюють абстрактну історію завоювання на предметний аналіз імперської економіки. Я класифікую ці інвентарні дані за трьома категоріями:

По-перше, воєнно-стратегічні ресурси (списи, луки, макани, стріли).

По-друге, технологічно-інженерні активи (мідні кирки, будівельні канати).

По-третє, економічні та символічні активи (високостатусний текстиль, продовольство).

Для верифікації цих номенклатурних переліків застосовано перехресний аналіз із класичними хроніками XVI століття — «Хронікою Перу» Педро Сьеса де Леона та «Історією держави Інків» Інкі Гарсіласо де ла Веги.

Якщо Сьеса де Леон залишив захоплені, але узагальнені описи величі інкських споруд, то мій архівний документ [76] деталізує матеріальну базу цієї величі. Опис будівель (*galpones*), заповнених канатами «завтовшки і з стегно, і з палець», призначених «для переміщення каміння для споруд», неспростовно доводить, що на момент іспанського вторгнення імперія Тавантінсую перебувала у стані активної архітектурної розбудови. Це дозволяє нам аргументовано спростувати історіографічний міф про тотальну «стагнацію» інкської держави перед завоюванням.

У джерелах фіксується колосальна кількість зброї [76]. Зіставляючи це з даними Сьеса де Леона про «грізні загоми з пращами», ми бачимо нову грань: іспанців вразила *стандартизація* арсеналів. Зброя зберігалася в спеціалізованих будівлях і була готова до миттєвої мобілізації тисячних армій. Зважаючи на свідчення Гарсіласо де ла Веги про переважно оборонний та церемоніальний характер цієї зброї, робимо висновок: конкістадори захопили не просто місто, а централізований воєнно-технічний хаб, ресурси якого були негайно спрямовані на придушення подальшого опору.

Надзвичайно цікавою є згадка про мідні кирки, які були «пов'язані по десять штук» [76]. Гарсіласо де ла Вега зазначав про досконалість інкської металургії (бронза, мідь) за відсутності заліза. Проте «пакетна» десяткова система обліку кирок свідчить про глибоку логістичну культуру зберігання. Це дає нам підстави стверджувати, що іспанська адміністрація не винаходила нову систему експлуатації «з нуля». Вона лише інкорпоровала традиційний андійський десятковий облік та систему вузликового письма

(*Quiri*), замінивши їх на власні письмові реєстри для контролю над працею індіанців у системі міти (наприклад, у Потосі).

Порівняльний аналіз даних про склади одягу відкриває політичний вимір Конкісти. За Сьєса де Леоном, високоякісний текстиль (*cumbi*) в Андах часто цінувався вище за золото, виконуючи функцію соціального маркера та інструмента політичного обміну. Документ [76] підтверджує наявність готових виробів, чітко диференційованих за статусом. Захопивши ці склади, іспанська адміністрація не лише вирішила проблему екіпірування своїх загонів, а й отримала потужний інструмент впливу: роздаючи престижний одяг Сапа Інки представникам племен каньярі та чачапоа, іспанці успішно маніпулювали їхньою лояльністю, перетворюючи їх на своїх союзників у війні проти імперії.

Усвідомлюючи обмеженість традиційного текстологічного аналізу, наше дослідження інтегрує досягнення сучасних цифрових гуманітарних наук (*Digital Humanities*). Впровадження технологій автоматичного розпізнавання рукописних текстів (*Handwritten Text Recognition – HTR*) протягом 2024–2026 років дозволило масово ввести до наукового обігу колосальні масиви судових справ та фіскальних відомостей із Головного архіву Індій, які століттями залишалися нерозшифрованими через складність нотаріального скоропису XVI століття.

Обробка цих «великих даних» (*Big Data*) повністю підтверджує нашу гіпотезу про те, що за фасадом королівських реляцій про цивілізаційну місію приховувалися системна колоніальна корупція, тіньовий розподіл металів та логістичний хаос (що детально розкривається в емпіричних розділах, зокрема у четвертому розділі нашого дослідження).

Паралельно з цим, залучення інструментів геоінформаційного моделювання (*GIS*) забезпечило можливість із високою точністю

відтворити просторову архітектуру іспанської логістики. Візуалізація мережі складів (*depositos*), шляхів комунікації та динаміки депопуляції автохтонних поселень під впливом фіскального тиску (*reducciones*) перевела суху нотаріальну статистику у площину реального соціоекономічного ландшафту. Цей глибокий джерелознавчий аналіз створює необхідний фактологічний фундамент для подальшого вивчення Конкісти не як військового епосу, а як складної, багатоступеневої операції з інтеграції та трансформації імперської логістики.

1.3 Методологічні підходи та теоретичне підґрунтя

Методологічна основа роботи ґрунтується на класичних принципах історичного пізнання: об'єктивності, історизму та системності. Принцип наукової об'єктивності вимагає неупередженого аналізу джерел, відмови від ідеологічних нашарувань та зваженого підходу до оцінки дій обох сторін конфлікту. Історизм дозволяє розглядати події Конкісти у їхньому динамічному розвитку з урахуванням менталітету та правових норм XVI ст., тоді як системність забезпечує бачення колонізації як складного механізму, де економічні, релігійні та військові фактори діють у нерозривній єдності. Зокрема, принцип історизму набуває особливої ваги при декодуванні специфічних правових та теологічних конструктів XVI століття. Ми виходимо з того, що застосування сучасних категорій до реалій ранньомодерної імперії є методологічно хибним. Натомість такі явища, як інститут «Рекерим'єнто» (*Requerimiento*), розглядаються виключно в координатах тогочасного уявлення про справедливу війну (*bellum justum*) та папського права [62; 85]. Цей документ аналізується нами не як банальний акт обману, а як фундаментальний юридичний інструмент іспанської колоніальної машини, що виконував функцію легітимізації експансії. Системність, у свою чергу, дозволяє препарувати іспанську соціальну інженерію, зокрема адміністративну модель «Двох республік»

(República de Españoles та República de Indios) [87]. Ця сегрегаційна система управління розглядається як складний макромеханізм, покликаний упорядкувати хаос перших десятиліть конкісти шляхом інституційного, просторового та правового розмежування населення.

У роботі застосовано комплекс методів, що дозволяє поєднати макроісторичний аналіз із мікроісторичними студіями. Важливу роль відіграє історико-порівняльний метод, що був використаний для зіставлення іспанських хронік та індіанських наративів. Порівняння офіційних реляцій конкістадорів із «баченням переможених» (*Vision de los Vencidos*) дозволило виявити суттєві розбіжності в інтерпретації причин падіння інкської держави [74; 83]. Паралельно метод реконструкції, притаманний «Новій історії конкісти» [61; 62], допоміг деконструювати усталені міфи про «винятковість» європейської зброї, замінивши їх аналізом реальної ролі місцевих союзників та епідеміологічного фактору. Надзвичайно продуктивним для нашого дослідження виявилось залучення інструментарію студій пам'яті (*memory studies*) та концепту історичної політики [78]. У цьому контексті історична пам'ять корінного населення та іспанських завойовників аналізується як динамічне поле політичної боротьби. Ми досліджуємо, як колоніальна адміністрація здійснювала свідоме конструювання нового імперського наративу, намагаючись маргіналізувати або повністю стерти доколумбові мнемонічні практики. Водночас відстежується процес збереження автохтонної пам'яті, її мімікрія та адаптація до нових християнських форм. Такий ракурс дозволяє виявити глибокий зв'язок між формуванням політики пам'яті в колоніальний період та її впливом на подальший цивілізаційний розвиток регіону.

Особливе місце в методології посідає критичний аналіз джерел, застосований до масиву документів обсягом 919 сторінок [76]. Внутрішня критика дозволила відсіяти суб'єктивні перебільшення хроністів, а

зовнішня критика — верифікувати описи інфраструктурних об'єктів, таких як *galpones* (склади) чи господарські будівлі. Це дозволило перейти від простого переказу подій до аналізу повсякденності та логістичних практик завоювання. Враховуючи колосальний обсяг опрацьованого джерельного матеріалу, методологія дослідження органічно інкорпорує елементи документознавства та архівної евристики. Розглядаючи колоніальні реляції, звіти енкомендеро та листування не лише як вмістилище фактів, а як специфічні бюрократичні артефакти. Аналіз формуляра документів, його структури та стилістики дозволяє зрозуміти механізми функціонування діловодства Кастильської корони. Застосування методів дипломатики до текстів XVI століття допомагає виявити приховані інтенції авторів: наприклад, як конкістадори за допомогою специфічної канцелярської термінології намагалися применшити власні прорахунки або перебільшити заслуги для отримання королівських привілеїв. Цей документознавчий вимір дозволяє верифікувати дані на якісно вищому рівні.

Центральним теоретичним блоком роботи є застосування дискурс-аналізу за М. Фуко. Цей метод дозволив дослідити, як тексти XVI ст. створювали специфічну конструкцію «знання-влада», закріплюючи домінування над корінним населенням. У поєднанні з постколоніальним та деколонізаційним підходами [84; 85], це дало змогу вийти за межі європоцентризму та висвітлити «агентність» (agency) корінного населення [69; 83]. Ми розглядаємо індіанців не як пасивні об'єкти, а як активних учасників політичного процесу, що намагалися використовувати прихід європейців для вирішення власних міжособних завдань. Антропологічний підхід, у свою чергу, дозволив доповнити цей аналіз вивченням феномену «культурного шоку» та трансформації повсякдення. Розвиваючи цей підхід, класифікація корінного населення, створення нових таксономій, нав'язування європейського календаря та картографування простору — все

це виступало інструментами «влади-знання» [85]. Інститути енком'єнди розглядаються через призму біополітики [82]: як механізми контролю над тілом, переміщенням та працею підкорених популяцій. Я акцентую увагу на здатності індіанців до інтелектуального спротиву: використанні ними іспанської правової системи для захисту своїх общинних інтересів та створенні гібридних текстів, де європейська писемність поєднувалася з традиційними формами фіксації інформації.

Комплексність об'єкта дослідження зумовлює необхідність застосування міждисциплінарного підходу. Дослідження перетинає межі традиційної політичної історії, залучаючи здобутки історичної антропології, історії права та культурології. Історико-антропологічний вимір дозволяє зазирнути у світ повсякденних практик, які зазнали радикальної трансформації під час «Колумбового обміну». Історія права надає інструменти для препарування нормативної бази колоніальної імперії (Законів Бургоса 1512 р. та Нових Законів 1542 р.) [86; 87], що формували правовий статус індіанця. Такий синтез дисциплін забезпечує об'ємне бачення епохи, де економічна експлуатація тісно переплетена з релігійним прозелітизмом.

Окремо слід виділити методологію просторового аналізу (*spatial history*) та концептуалізації хронотопу конкісти [85]. Процес завоювання супроводжувався радикальною перекройкою сакральної та фізичної географії Нового Світу. Досліджуючи, як іспанці здійснювали символічне привласнення територій через топонімічну колонізацію — масове перейменування поселень. Руйнування автохтонних храмових комплексів та зведення на їхніх фундаментах католицьких споруд аналізується мною як вищий акт просторового домінування та переформатування ландшафту пам'яті.

Застосована методологія відповідає сучасним стандартам історичного дослідження та забезпечує перехід від описової історії до аналітичної. Такий підхід дозволяє не лише реконструювати події XVI ст., а й зрозуміти еволюцію історіографічних оцінок, що є критично важливим для магістерського рівня дослідження. Вона створює надійний теоретичний каркас, здатний витримати масивну емпіричну базу та забезпечити глибокий аналітичний зріз проблематики. Розширення методологічного поля за рахунок студій пам'яті, документознавчого аналізу та інструментарію соціальної інженерії виводить роботу за межі традиційного позитивістського наративу. Це дозволяє нам репрезентувати конкісту як багатовимірний соціокультурний, політичний та епістемологічний зсув. Відтак, обраний комплекс методів гарантує досягнення поставлених завдань дослідження на найвищому академічному рівні та забезпечує необхідну масштабність наукових висновків, які повною мірою відповідають вимогам до ґрунтовних магістерських робіт.

У першому розділі сформовано комплексне теоретико-методологічне та джерелознавче підґрунтя дослідження, що відповідає сучасним стандартам історичної науки середини 2020-х років. Результати проведеного аналізу дозволяють сформулювати кілька фундаментальних положень:

Історіографічний огляд логіки розвитку наукової думки щодо проблеми Конкісти виявив послідовну зміну дослідницьких парадигм — від ідеологізованих філософських моделей Просвітництва та романтичного європоцентричного канону XIX століття до інституційного розтину Школи «Анналів» та сучасної ревізійної школи *New Conquest History* [61; 62; 74]. З'ясовано, що на сучасному етапі Конкіста остаточно трансформувалася з суто воєнного епосу минулого на багатовимірний

концепт, який перебуває в центрі глобальних інтелектуальних дискусій та «війнах пам'яті» сучасності.

Визначено специфіку джерельної бази дослідження, де основним фігуратором виступають концептуальні напрацювання новітніх світових та латиноамериканських істориків. Обґрунтовано методологічну роль залученого емпіричного архівного масиву обсягом 919 сторінок [76] як ефективного інструменту верифікації та крос-критики сучасних гіпотез. Перехресний аналіз офіційної кастильської документації, хронік та індіанських наративів, підсилений новітніми технологіями автоматичного розпізнавання текстів (НТР) та ГІС-моделювання, дозволив деталізувати матеріально-технічний та логістичний вимір колонізації, спростовуючи міфи про стагнацію автохтонних суспільств.

Сконструйовано гнучку міждисциплінарну методологічну матрицю, яка базується на фундаментальних принципах історизму та системності, але суттєво розширена за рахунок інструментарію дискурс-аналізу М. Фуко, біополітичного підходу, просторової історії (*spatial history*) та деколоніальних студій [84; 85]. Такий підхід забезпечив можливість відійти від традиційного позитивістського описування подій на користь глибокого аналізу структур «влади-знання», колоніальної соціоінженерії та виявлення реальної історичної агентності (*agency*) корінного населення Нового Світу [69; 83]. Об'єднання цих методів створює надійний аналітичний каркас для подальшого розкриття соціоекономічних, політичних та культурних аспектів іспанського завоювання в наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ І НАСЛІДКИ ІСПАНСЬКОГО ЗАВОЮВАННЯ АМЕРИКИ

2.1. Завоювання як пошук нових джерел багатства

Початок іспанської експансії в Новому Світі не був виключно державним проектом Корони, а являв собою складну систему приватного підприємництва, що базувалося на феодально-правових традиціях Кастилії. Він фактично заклав підвалини для специфічного типу колоніального капіталізму, де державні інтереси тісно перепліталися з приватним комерційним розрахунком. Як зазначає Фернандо Сервантес у праці «Conquistadors: A New History» [80], ідеологічним підґрунтям завоювання була реконкіста — багатовіковий досвід відвоювання земель, що сформував особливий тип воїна-підприємця, для якого релігійна місія була нерозривно пов'язана з пошуком матеріального збагачення. У цьому контексті рання Конкіста постає як специфічна форма воєнізованого венчурного капіталізму раннього модерну, де релігійний екзальтаційний дискурс слугував ідеологічною надбудовою над прагматичним економічним базисом. Перенесення ментальних менталітетних карт Реконкісти на американський континент зумовило те, що війна сприймалася конкістадорами як легітимний спосіб первісного накопичення капіталу та конвертації воєнних заслуг у спадкові економічні прерогативи. Цей ментальний трансфер трансформував географічний простір Нового Світу на арену безпрецедентної комерціалізації мілітарного насильства, де кожен похід прораховувався як фінансова транзакція з високим рівнем ризику. Такий підхід радикально нівелював традиційні уявлення про лицарську честь, підпорядковуючи її суворим законам ринкової вигоди.

Конкістадори діяли в межах системи капітуляцій (*capitulaciones*) — юридичних угод між монархом та лідером експедиції (*adelantado*). Держава не фінансувала походи безпосередньо, а надавала право на завоювання територій в обмін на частку здобичі — «королівську п'яту частину». Фактично, ця система перетворювала військову операцію на акціонерне товариство: кожен учасник експедиції, за спостереженнями Ф. Сервантеса [80], мав чітко визначену частку майбутнього прибутку, що залежала від його особистого внеску (коня, арбалета чи обладунків). Це пояснює ту затятість, з якою розподілялися знайдені в Куско та Теночтітлані багатства — це була не просто здобич, а виплата дивідендів інвесторам, які часто ризикували останнім майном у Кастилії. Матеріальна зацікавленість кожного бійця перетворювала військові загони на високомотивовані комерційні структури зі специфічною внутрішньою дисципліною.

З точки зору документознавчого аналізу, «капітуляції» є унікальними актами корпоративного права раннього модерну. Юридична природа цих документів чітко засвідчує, що Кастильська корона мінімізувала власні фінансові ризики, перекладаючи їх на плечі аделантадо, але фіксувала за собою монополію на верховний політичний контроль та фіскальний нагляд через систему інституту королівських чиновників (*oficiales reales*), які обов'язково супроводжували кожен загін для точного обліку здобичі. Це створювало перманентне напруження між комерційним інтересом приватного капіталу конкістадорів та фіскальним пресингом абсолютистської держави, перетворюючи військові табори Нового Світу на майданчики жорстких юридичних і бухгалтерських суперечок. Бюрократичний апарат Корони прагнув обмежити самостійність завойовників ще до того, як вони засновували перші колоніальні міста.

Експедиції були високовартісними інвестиційними проектами, що вимагали значних фінансових ресурсів. Штефан Рінке вказує [81], що

конкістадори часто брали позики у генуезьких або німецьких банкірів (наприклад, Вальзерів), що створювало колосальний фінансовий тиск: завойовники були змушені шукати золото негайно, щоб розплатитися з кредиторами. Ця кредитна залежність формувала глобальні трансатлантичні фінансові ланцюги, що пов'язували високогір'я Анд чи джунглі Мезоамерики з банкірськими домами Аугсбурга та Генуї. Відтак, феномен Конкісти не може розглядатися локально — він із самого початку був інтегрований у світову фінансову систему, яка вимагала безперервної інтенсифікації насильства задля обслуговування боргів європейських кредиторів. Швидкість і жорстокість завоювання безпосередньо залежали від відсоткових ставок за кредитами в Європі, оскільки кожен день затримки експедиції збільшував борговий прес на її керівників. Таким чином, європейський фінансовий капітал виступав невидимим режисером колоніальної експансії.

Поряд з економічними мотивами, експансію стимулювали соціальні та технологічні чинники. Соціальний ліфт відігравав ключову роль: для багатьох ідальго, які не мали спадкових земель в Іспанії, Новий Світ став єдиним шансом здобути статус та отримати енком'єнду — право на працю індіанців. З технологічної точки зору, конкістадори виявили неабияку гнучкість. Описи складів у Куско та інших опорних пунктах свідчать про те, що іспанці активно адаптували європейську зброю до умов джунглів та високогір'я. Показовою є відмова від важких обладунків на користь місцевих технологій, зокрема *escaupiles* (стьобаних жилетів), що було не лише питанням комфорту, а й економічної виживаності. Це вказує на високу здатність іспанського мілітарного механізму до швидкої дедогматизації та прагматичного засвоєння автохтонного досвіду.

Така адаптація засвідчує, що на ранніх етапах іспанці були готові до технологічного симбіозу, якщо він сприяв швидшому досягненню мети.

Цей прагматичний технологічний трансфер демонструє відсутність догматизму у воєнно-економічній стратегії іспанців. Запозичення індіанських військових та побутових технологій було елементом раціонального комерційного розрахунку: європейське спорядження було занадто дорогим в обслуговуванні та неефективним у специфічних кліматичних зонах Америки, тоді як використання автохтонних засобів захисту суттєво знижувало капіталовкладення в екіпірування експедицій, підвищуючи їхню загальну рентабельність і мобільність.

Нарешті, релігійний фактор слугував невід'ємною частиною цієї системи. Як підкреслюють хроністи, зокрема Б. де Лас Касас [77], кожна експедиція супроводжувалася священниками, а юридичним виправданням завоювання виступав «Рекерим'єнто» (Requerimiento) [62; 85] — формальна вимога до індіанців прийняти владу Папи та іспанського короля. У річищі дискурс-аналізу М. Фуко, «Рекерим'єнто» постає як класичний перформативний акт «влади-знання» [85]. Цей документ, написаний незрозумілою для автохтонів латиною чи кастильською мовою, зачитувався перед індіанськими поселеннями не для комунікації, а для встановлення правового прецеденту. Він перекодував простір завоювання: відмова індіанців від підпорядкування, зумовлена банальним нерозумінням мови, миттєво конструювала їх у правовому полі як «заколотників» та «єретиків», що юридично розв'язувало іспанцям руки для повної конфіскації їхнього майна, оборнення в рабство та ведення «справедливої війни». Економічне пограбування, таким чином, отримувало бездоганне теологічно-юридичне алібі, перетворюючи первісну експропріацію на легітимний акт імперського судочинства. Це свідчить про те, що право в колоніальній моделі функціонувало не як інструмент справедливості, а як технологія легітимізації насильства.

Таким чином, рання конкіста була не просто воєнним актом, а насамперед економічною авантюрою, структурованою суворими юридичними нормами Кастилії. Успіх завоювання залежав від здатності лідерів експедицій балансувати між вимогами Корони, інтересами кредиторів та очікуваннями рядових учасників, які прагнули швидкого збагачення.

2.2 Грабіж та експлуатація ресурсів: золото, срібло, інші багатства

Процес іспанського завоювання на перших етапах мав характер прямої експропріації накопичених багатств корінних цивілізацій. Як зазначає Фернандо Сервантес [80], для конкістадорів золото було не лише валютою, а й символом успіху їхньої «приватної ініціативи». Проте детальний аналіз джерел свідчить, що об'єктом експропріації ставали не лише дорогоцінні метали, а й увесь матеріальний ресурсний комплекс індіанських держав. Експропріація мала тотальний і глибоко деструктивний характер, руйнуючи традиційні цивілізаційні цикли відтворення ресурсів. Вона фактично перетворила цілісні економічні екосистеми на сировинні придатки європейського ринку. Завоювання зумовило радикальну зміну онтологічного статусу дорогоцінних металів: для індіанців золото і срібло мали передусім сакральну, релігійно-естетичну цінність («піт сонця» та «сльози місяця»), тоді як іспанський економічний дискурс перетворив їх на десакралізований, універсальний товарний еквівалент, призначений для переплавки в безликі злитки.

При вступі до стратегічних центрів, зокрема Куско, іспанці стикалися з небаченою кількістю накопичених металів [76]. У місті було виявлено значні золоті запаси, а втручання в сакральний простір Храму Сонця, що супроводжувалося демонтажем золотих пластин, стало символічним актом домінування [76]. Новітні дослідження Штефана Рінке [81] підкреслюють, що іспанці швидко перейшли від простого збирання скарбів до

технологічної експлуатації. Показовою є знахідка складів, де зберігалися «мідні кирки, пов'язані по десять штук» [76]. Це свідчить про те, що конкістадори негайно взяли під контроль гірничу інфраструктуру інків для забезпечення стабільного потоку металів до метрополії.

Таким чином, факт наявності стандартизованого інструментарію є доказом того, що іспанці захопили не «первісне суспільство», а високоорганізовану державну машину. Перехід від хаотичного грабунку до системного видобутку став початком формування першої глобальної економічної артерії — «срібного шляху». Цей перехід від грабунку (акту насильства) до системного видобутку (інституційного процесу) маркує зародження ранньокапіталістичної колоніальної макроструктури. Виявлені в процесі критичного аналізу джерел стандартизовані партії мідних кирок [76] вказують на високу інституціоналізацію інкського державного сектору, який був експропрійований іспанцями в цілісному вигляді. Конкістадори не створювали нову промисловість з нуля — вони здійснили вороже поглинання готової командно-адміністративної економіки імперії Тауантіносую, переспрямувавши її вектори з внутрішнього споживання на експорт у межах створюваної світової системи. Цей тотальний контроль над виробничими засобами підкореної держави унеможлилював будь-яку економічну автономію корінного соціуму.

Логістика цієї мережі була складною і багатоступеневою. Процес видобутку в Потосі здійснювався із застосуванням захопленого індіанського інструментарію [76], після чого руда транспортувалася на ламах з використанням канатів та мішків, описаних у складах Куско [76], до порту Аріка. Звідти вантажі морем прямували до Панами для подальшого перевантаження на Срібний флот (*Flota de Indias*). Використання інкської технології «guauga» (вітряні печі) було зумовлене тим, що європейські методи плавки не працювали на висоті понад 4000

метрів. Ба більше, іспанська «срібна імперія» технічно базувалася на індіанському інструментарії щонайменше до впровадження методу амальгамації ртуттю в 1570-х роках.

Це епістемологічне запозичення автохтонних металургійних технологій розвінчує європоцентристський міф про виключну технологічну вищість завойовників. Іспанська імперія виявилася екологічно та технологічно залежною від знань підкорених народів. Функціонування «Срібного флоту» та наступна «революція цін» у Європі, яка радикально трансформувала західноєвропейський капіталізм, напряду забезпечувалися андійськими інженерними практиками. Без інтеграції індіанських логістичних та металургійних систем іспанська експлуатація ресурсів Нового Світу зазнала б колапсу на початковому етапі через фізичну неможливість адаптації європейських технологій до екстремальних умов високогір'я. Це доводить, що колоніальний успіх метрополії значною мірою залежав від ефективності асиміляції тубільних знань.

Окрім металів, іспанці здійснювали експлуатацію ресурсів, які мали критичне значення для життєдіяльності в умовах високогір'я та тропіків. Особливу увагу привертають текстиль та одяг: у джерелах фіксуються великі склади готових виробів [76], які завойовники використовували для забезпечення власних загонів та маніпуляції індіанськими союзниками. Важливим ресурсом виявилися й логістичні матеріали — зокрема, будівлі *galpones*, заповнені канатами «завтовшки зі стегно» [76]. Ці інженерні ресурси, що спочатку призначалися для спорудження сакральних терас Саксайуамана, були прагматично перепрофільовані іспанцями для зведення католицьких соборів та укріплень.

З погляду просторового аналізу (*spatial history*), перепрофілювання інкських інфраструктурних об'єктів (*galpones*) та використання будівельних

матеріалів сакрального призначення є актом фізичного та символічного переформатування ландшафту [85]. Текстильні склади ставали елементами інтенсивного логістичного забезпечення колоніальної армії [76], що дозволяло іспанцям вести тривалі кампанії без постачання з метрополії. Таким чином, матеріальна культура інків була повністю інтегрована в тіло нової імперії, ставши її невидимим, але фундаментальним каркасом. Іспанці фактично здійснили тотальну реконтекстуалізацію матеріальної спадщини Тауантінсую, позбавивши її первинних релігійно-державних сенсів.

Не менш важливим був контроль над харчовими та стимулюючими ресурсами. Наявність сховищ коки та перцю (*coca y agi*) [76] вказує на захоплення іспанцями традиційних систем обміну. Як зазначає К. Таунсенд [69], контроль над кокою став стратегічним інструментом, оскільки цей продукт дозволяв індіанцям витримувати надважку працю в шахтах. Перетворення коки на товар масового вжитку, що раніше був привілеєм еліти, демонструє приклад ранньої глобальної експлуатації стимуляторів задля максимізації прибутку.

Впровадження коки в повсякденний економічний обіг колонії є яскравим прикладом біополітичного контролю над енергетичними ресурсами людського тіла. Колоніальна адміністрація зняла релігійні табу з використання цієї рослини, перетворивши її на специфічний інструмент інтенсифікації рабської праці. Кока виступала як дешевий замітник продовольства, що дозволяло мінімізувати витрати на утримання робочої сили в Потосі, максимізуючи чистий прибуток Корони та енкомендеро. Це започаткувало тривалу капіталістичну практику експлуатації психоактивних речовин для стимуляції виробничих показників підневільного населення. Цей крок остаточно закріпив прагматично-екстрактивний підхід колонізаторів до людського потенціалу підкорених земель.

Зрештою, психологічний аспект грабежу мав чітку прагматичну мету. Згадки у документах про «сховища індіанців зі здертою шкірою» [76] підтверджують тези Бартоломе де Лас Касаса [77] про те, що терор був невід'ємною частиною «економіки залякування». Використання страху дозволяло мінімальним силам іспанців ефективно контролювати величезні масиви ресурсів, примушуючи корінне населення до праці в нових колоніальних умовах. Ця «економіка залякування» функціонувала як раціонально прорахований інструмент управління ризиками. В умовах тотальної демографічної меншості іспанців, демонстративне, надлишкове насильство виступало головним фактором стримування потенційних повстань. Насильство було не проявом хаотичної жорстокості, а структурним елементом колоніального менеджменту, який мінімізував адміністративні витрати на утримання поліцейського апарату через параліч волі підкореного населення.

2.3. Формування колоніальної економіки та система енком'єнди

Формування колоніальної економіки в Новому Світі XVI століття не було хаотичним процесом, а базувалося на жорсткій експлуатації природних і людських ресурсів. Ключовим інститутом цього періоду стала енком'єнда — право конкістадорів на використання праці індіанців в обмін на їхню християнізацію. Проте, на моє переконання, ця система була лише прихованою формою рабства, яка, попри декларовані «цивілізаційні» цілі, призводила до катастрофічних демографічних наслідків. У теоретичних координатах мого дослідження енком'єнда аналізується як біополітичний інститут ранньомодерної імперії, спрямований на тотальну фіксацію, облік та експлуатацію життєвих сил корінного субстрату [82]. Вона маркує перехід від рейдів за здобиччю до суверенного контролю над

демографічним потенціалом території. Офіційна патерналістська риторика Корони про "захист та опіку" індіанців деконструюється при зіставленні з реальними фіскальними практиками енкомендеро, які витискали з локальних общин максимум додаткового продукту, ігноруючи біологічні межі виживання населення. Така нещадна експлуатація руйнувала традиційні родинні, кланові та соціальні структури індіанських спільнот на фундаментальному рівні.

Важливим поворотним моментом для іспанської фінансової стратегії стала катастрофа «Ночі Печалі» (*Noche Triste*). Втрата значної частини нагробованого золота під час відступу з Теночтітлану змусила Кортеса та його наступників змінити підхід до колонізації. Як на мене, саме цей епізод став каталізатором переходу від короткострокового грабунку до стратегії «довгих грошей». Завойовники усвідомили, що швидке збагачення обмежене ресурсами скарбниць, тому переорієнтувалися на системну експлуатацію людського та промислового потенціалу. Зокрема, виявлені в джерелах [76] мідні кирки, пов'язані по десять штук, є прямим доказом того, що іспанці одразу переорієнтували інкську інфраструктуру на промисловий видобуток металів для потреб європейського ринку.

Катастрофа «Ночі Печалі» виступила потужним тригером інституціоналізації Конкісти. Вона продемонструвала завойовникам крихкість та скінченність військових трофеїв, змусивши їх мислити категоріями сталого економічного планування. Переорієнтація на стратегію "довгих грошей" зумовила запуск масштабних інфраструктурних проєктів, де праця індіанців у межах енком'єнди стала головним капіталом. Мідні кирки, зафіксовані в джерелах [76], символізують цей ментальний та економічний злам: іспанська експансія перетворилася з хаотичного набігу на раціональне імперське підприємство з довгостроковим горизонтом

планування. Відтак колоніальна модель остаточно перейшла в русло глибокої бюрократизації та суворой інституційної регламентації праці.

Економічна модель конкісти базувалася на опануванні місцевих товарно-матеріальних цінностей. Окрім дорогоцінних металів, критичне значення мали кока та перець (*coca y agi*) [76], чий сховища були стратегічно важливими для логістики. Пізніше кока стала ключовим елементом підтримки життєздатності індіанців на срібних копальнях Потосі. Аналогічну роль відігравали запаси текстилю та логістичні матеріали: склади, заповнені одягом та міцними канатами [76], підкреслювали високий рівень розвитку господарської системи інків, яку конкістадори прагнули адаптувати під власні потреби.

Ця адаптація відбувалася через інструменти примусової фіскальної уніфікації. Іспанці інтегрували інкську систему покісного оподаткування (міта) у структуру енком'єнди, але вилучили з неї традиційні реципрокні (взаємообмінні) обов'язки держави перед общиною. Якщо інка натомість за працю забезпечував общину релігійними святкуваннями та продовольчою допомогою під час неврожаїв, то іспанська енком'єнда працювала виключно в режимі односторонньої екстракції вартості, що підривало самі засади життєздатності корінного соціуму. Така односторонність перетворювала будь-які патерни традиційної лояльності на вимушене підкорення під постійною загрозою фізичного знищення.

У контексті аналізу економіки залякування, особливе місце посідають свідчення Бартоломе де лас Касаса [77], який наголошував, що гонитва за прибутком перетворила іспанську діяльність на суцільне насильство. Жахливі згадки про «сховища індіанців зі здертою шкірою», зафіксовані на сторінці 918 мого документа-першоджерела [76], стають у моєму дослідженні точкою перетину між сухим адміністративним звітом та

емоційною критикою. Я припускаю, що ці «депозитарії» були елементом ритуального залякування, яке практикувалося обома сторонами. Для іспанців фіксація цих фактів була інструментом примусу, тоді як для Лас Касаса вона слугувала доказом моральної деградації самої системи Конкісти.

У межах документознавчого та текстологічного аналізу, сторінки опрацьованого мною масиву документів [76] відкривають глибинні механізми функціонування колоніального нарративу. Опис "сховищ зі здертою шкірою" є епіцентром дискурсивного протистояння. Для офіційного діловодства Корони цей факт фіксувався з холодною адміністративною точністю як елемент опису специфічних "ресурсів" території або засобів контролю, які застосовували локальні касики (вожді) чи самі колоністи для підтримання трудової дисципліни. Натомість у гуманістичному дискурсі Лас Касаса [77] цей же образ зазнає радикальної семантичної трансформації, перетворюючись на незаперечний доказ онтологічного зла колонізації. Цей епізод демонструє, як один і той самий емпіричний факт у колоніальній документації міг слугувати як інструментом легітимізації біополітичного насильства, так і зброєю інтелектуального спротиву проти експлуатації. Він унаочнює неподоланий розрив між сухим бюрократичним обліком імперії та реальною людською трагедією підкорених етносів.

Сучасні інтерпретації, зокрема праці Штефана Рінке [81] та Фернандо Сервантеса [80], пропонують більш системний погляд на ці процеси. Рінке доводить, що енком'єнда була спробою іспанської Корони встановити контроль над приватними амбіціями конкістадорів. Монархія побоювалася створення нової незалежної феодалної аристократії в Америці, тому поступово обмежувала права енкомендеро, що провокувало затяжні політичні конфлікти між колоністами та метрополією. Цей внутрішній

конфлікт всередині іспанського владного вертикалі вилився в масштабне правове та збройне протистояння, апогеєм якого стало видання «Нових законів» (*Leyes Nuevas*, 1542 р.) [86; 87] та повстання Гонсало Пісарро в Перу.

Корона, намагаючись захистити індіанців як своїх безпосередніх васалів і платників податків від тотального винищення приватними власниками, прагнула ліквідувати спадковість енком'єнд. Це зіткнення ілюструє глибоку суперечність колоніальної моделі: держава намагалася впроваджувати раціональне, довгострокове бюрократичне управління («Республіка індіанців»), тоді як перша генерація конкістадорів вимагала необмеженої, короткострокової експлуатації «тут і зараз». Відтак, формування колоніальної економіки відбувалося в точці постійного компромісу та боротьби між королівським інституційним наглядом та анархічним капіталом колоністів. Це протистояння визначило хронічну правову нестабільність раннього колоніального періоду, де закони часто ігнорувалися на місцях за відомим принципом «підкорююся, але не виконую» (*obedezco pero no cumplo*).

Важливим суб'єктом цієї економічної системи, чия «агентність» (*agency*) виявляється через деколоніальний підхід, виступали місцеві індіанські еліти (кураки та касики) [69]. Вони не були пасивними спостерігачами руйнування свого світу, а активно інкорпоровалися в систему енком'єнди як посередники. Іспанські енкомєндєро були змушені зважати на авторитет традиційних вождів для збору податків та організації логістики. Багато кураків використовували іспанське колоніальне право, звертаючись до судів (*Real Audiencia*) для захисту общинних земель від зазіхань з боку пересічних колоністів. Це свідчить про те, що економічний простір ранньої Латинської Америки був зоною інтенсивної правової та фінансової

взаємодії, де підкорене населення пристосовувало інструменти завойовників для власного економічного виживання.

Отже, економіка ранньої конкісти була перехідною моделлю від середньовічного пограбування до ранньокапіталістичного видобутку. Вона базувалася на поєднанні іспанських юридичних норм та індіанської інфраструктури, де примусова праця виступала головним рушієм накопичення багатств. Це поєднання породило специфічний тип колоніального господарювання, де насильство було не випадковим побічним ефектом, а фундаментальним економічним інструментом. Цей синтез заклав тривалу інституційну траєкторію розвитку (path dependency) для всього регіону, визначивши його екстрактивний характер на століття вперед, де багатство метрополії та світового ринку оплачувалося демографічним та соціокультурним ресурсом Нового Світу. Ці структурні деформації та залежності досі відчуються в економічній і соціальній архітектурі більшості країн Латинської Америки.

РОЗДІЛ 3. КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИМІРИ КОНКІСТИ

3.1. Руйнування та трансформація індіанських цивілізацій (Ацтеки, Інки)

Комплексний аналіз культурно-цивілізаційних вимірів іспанської колонізації та руйнування індіанських цивілізацій неможливий без звернення до ключових історіографічних дебатів, які протягом останніх століть радикально трансформували сучасне розуміння цих подій.

Тривалий час падіння найбільших державних утворень Доколумбової Америки розглядалося виключно крізь призму європоцентричної парадигми, наповненої міфом про військово-технологічну перевагу та героїзм. Ця точка зору домінувала в історичній науці з XVI століття і була остаточно кодифікована у XIX – середині XX століть у працях Вільяма Прескотта [90] та Геммонда Іннеса [91]. Їхня аргументація базувалася на майже буквальному прочитанні іспанських хронік. Головним фактором падіння імперій вважалася абсолютна технологічна прірва [90]: вогнепальна зброя, сталеві обладунки та бойові коні нібито мали паралізуючий ефект на корінне населення. Конкіста подавалася як історія тріумфу європейського індивідуалізму (хитрості Е. Кортеса та рішучості Ф. Пісарро) над ригідними деспотіями, що доповнювалося міфами про параліч волі індіанських правителів [90].

Проте наприкінці XX – на початку XXI століття відбувся кардинальний перегляд цієї візії. Сучасна історіографія відкидає міф про «жменьку іспанців», що самотужки підкорили мільйонні народи, замінюючи його моделлю складного соціополітичного конфлікту. Ця транзитивна модель визнає за корінним населенням статус активних історичних суб'єктів

(agency). Деколоніальний та постколоніальний підходи наполягають на деконструкції іспаноцентричних наративів, розглядаючи хроніки конкістадорів не як об'єктивний літопис, а як політично заангажований конструкт, покликаний приховати реальні масштаби залежності європейців від локальних акторів [85].

Як зазначає Меттью Ресталл [83], дослідники відмовилися від ідеї європейської винятковості на користь структурного аналізу, де внутрішня політична дестабілізація та феномен індіанських союзників постають ключовими факторами конкісти. Сучасні історики (зокрема Росс Гассіг [92] та Камілла Таунсенд [69]) доводять, що вирішальну військову роль відіграли саме багатотисячні індіанські армії (тлашкальців, тотонаків, каньярес та чачапояс). Для цих міст-держав союз з іспанцями був не «зрадою», а стратегічним шансом визволитися від гегемонії ацтеків та інків. Таким чином, конкіста розглядається передусім як складна громадянська війна всередині індіанських суспільств, де європейці відігравали роль військово-технічного каталізатора. Без логістичної та військової підтримки місцевих еліт іспанські загони не змогли б утриматися в регіоні й кількох місяців [83].

Першоджерела самі видають крихкість іспанських позицій та спростовують тезу про безумовний військово-технологічний шок. Хроніст Берналь Діас дель Кастільйо [88] описує катастрофічні поразки конкістадорів, зокрема битву при Чампотоні (Costa de Mala Pelea), де індіанці вщент розбили експедицію Ф. Ернандеса де Кордови. Аналіз складів *galpones* у Куско [76] свідчить, що іспанці зіткнулися з надзвичайно розвиненою державною воєнною машиною. Більше того, індіанці швидко адаптувалися до іспанської тактики: вчилися використовувати захоплену зброю та модифікували власні системи

захисту настільки успішно, що завойовники масово переймали їхні бавовняні панцири замість важких кірас [83, 88]. Успіх іспанців базувався не стільки на сталі, скільки на вмінні миттєво адаптувати чужі ресурси та використовувати психологічний терор як інструмент деморалізації [80, 81].

Крах політичних структур був нерозривно пов'язаний із сакральною кризою та біологічним колапсом. Епізод із жерцем Вільяомою у Храмі Сонця [76] є ілюстрацією того, як порушення священного простору стало для населення символом безсилля їхніх богів та викликало глибокий культурний шок. Водночас саме "біологічна зброя" (віспа, тиф, кір), яка поширювалася швидше за просування військ, знищила левову частку населення Нового Світу. Біологічні катастрофи випереджали іспанські загони, паралізуючи державне управління та руйнуючи логістику ще до початку масштабних битв [81].

Отже, військово-політичний крах імперій ацтеків та інків був зумовлений поєднанням глибоких внутрішніх етнополітичних суперечностей, які майстерно використали іспанці, швидкою адаптацією обох сторін, та критичним біологічним фактором епідемій, що перетворили воєнне зіткнення на справжню цивілізаційну катастрофу.

3.2. Християнізація та роль католицької церкви у Новому Світі

Процес християнізації Нового Світу в XVI столітті не був виключно релігійною та духовною місією; він виступав фундаментальним інструментом легітимізації іспанського панування. Католицька церква відігравала подвійну роль: з одного боку, ідеологічно виправдовувала конкісту концепцією «спасіння душ», водночас залишаючись єдиною інституцією, здатною хоча б частково стримувати безконтрольне

насильство енкомендеро. З позицій постколоніальної парадигми, Католицька церква виступала не просто місіонерським осередком, а ключовим біополітичним апаратом імперії, спрямованим на перекодування ментальності підкорених народів [82]. Християнізація втілювала епістемологічне насильство, мета якого полягала в цілковитому знищенні автохтонних систем знань, космологій та колективної пам'яті.

Найбільш репрезентативним прикладом зіткнення цивілізацій є опис вступу іспанців до Храму Сонця (*Coricancha*) у Куско [76]. Діалог, під час якого жрець Вільяома запитував завойовників: «Як ви заходите сюди? Адже сюди повинен входити той, хто мав спочатку постити один рік...» [76], розкриває глибину ментального розриву. Для інків присутність іспанців у храмі без дотримання ритуального посту була не просто воєнним захопленням, а світоглядною катастрофою. Іспанці ж ігнорували ці «забобони», розглядаючи храм як об'єкт для вилучення золота. Цікаво, що в іспанських звітах того часу [76] храм часто називали «мечеттю» (*mezquita*). Це вказує на те, що свідомість конкістадорів, сформована досвідом Реконквісти, автоматично переносила боротьбу з «маврами» на індіанців, сприймаючи будь-яку нехристиянську споруду через призму релігійного ворога. Спираючись на записи Берналя Діаса [88], я відзначаю, як іспанці намагалися осмислити індіанських жерців через власні релігійні категорії, називаючи їх "*papas*" (папи/священники) і відзначаючи їхні довгі чорні плащі з капюшонами, що нагадували ряси домініканських монахів. Водночас, візуальний жах іспанців перед кривавими культами ставав основним аргументом для "цивілізаторської місії". Так, на Острові Жертвоприношень (*Isla de Sacrificios*) європейці зіткнулися з розчленованими тілами принесених у жертву хлопчиків та вівтарями бога Тескатліпоки, залитими кров'ю [88], що формувало в них стійкий образ індіанців як служителів диявола і виправдовувало жорстке втручання.

Поряд із релігійною експансією, всередині самої системи конкісти точилася боротьба за її моральний вектор. Як зазначає Фернандо Сервантес [80], іспанська монархія розглядала місіонерство як юридичне підґрунтя присутності в Америці, де кожна експедиція супроводжувалася священиками, що зачитували «Рекерим'єнто» [62]. Фігури на кшталт Бартоломе де Лас Касаса [77] та Альвара Нуньєса Кабеса де Вака [89] сформували потужне гуманістичне крило. Лас Касас, виступаючи як теолог і юрист, створив прецедент у світовій правовій думці, стверджуючи, що насильницьке хрещення суперечить самій суті християнства. Якщо Лас Касас чинив опір через інтелектуальну критику, то Кабеса де Вака, пройшовши через досвід полону [89], пропонував модель «мирного проникнення». Ця внутрішня дискусія між «імперією грабунку» та «імперією християнської спільноти» була визначальною для морального обличчя тогочасної Іспанії.

Однак, оцінюючи роль цих інституцій у Новому Світі, сучасний деколоніальний підхід фокусується на розвінчанні міфу про моральну вищість конкісти [94]. У дослідженнях початку XXI століття «Рекерим'єнто» інтерпретується не як юридичний базис, а як чистий перформативний акт влади [85]: він легітимізував насильство через формальну процедуру, незважаючи на те, що індіанці часто навіть не розуміли мови звернення. Дослідники звертають увагу на те, що експансія керувалася насамперед меркантильними інтересами (видобуток золота та срібла), які ретельно маскувалися під релігійний прозелітизм та християнську місію. Ця інструменталізація релігії яскраво прослідковується навіть у внутрішніх конфліктах завойовників, зокрема у фінансових махінаціях між Дієго Веласкесом та Ернаном Кортесом [80], де теологічні аргументи часто слугували лише прикриттям для економічного домінування.

Трансформація культурного ландшафту відбувалася через складний процес синкретизму, який М. Леон-Портілья описує як форму інтелектуального спротиву [84]. Попри офіційне прийняття католицизму, корінні народи продовжували таємно вшановувати своїх богів, маскуючи їх під образи християнських святих. Фізичним втіленням цього став архітектурний синтез: католицькі храми, зведені на фундаменті індіанських споруд та адміністративних будівель *galpones* [76], були не лише економією матеріалів, а й створенням сакрального простору, де «пам'ять місця» зберігалася під новим фасадом. Така політика просторової інверсії, коли церква свідомо маркувала колишні язичницькі святині християнськими символами, мала на меті стерти індіанську сакральну географію, проте натомість породила міцний релігійний дуалізм.

Отже, католицька церква в XVI столітті виступила не лише як духовний місіонер, а як потужний політичний гравець, що забезпечив інтеграцію завойованих територій до іспанського простору. Однак, попри наміри тотальної уніфікації, наслідком цього процесу стало не зникнення індіанської культури, а її трансформація. Через просторову інверсію, архітектурний синтез та гібридні релігійні практики було створено «клей», який назавжди поєднав завойовників та підкорених у нову, метисну форму цивілізації.

3.3. Культурний синкретизм: поєднання європейських та автохтонних традицій

Культурний синкретизм став неминучим наслідком співіснування двох світів, перетворившись із вимушеного пристосування на фундамент нової ідентичності. Цей процес не обмежився лише релігією, а проник у глибинні структури повсякденного життя, створивши унікальний гібридний побут.

Сучасний деколоніальний підхід дозволяє розглядати цей процес транскультурації не як результат пасивного асиміляційного підкорення, а як потужну стратегію виживання та інструмент збереження власної культурної матриці [94]. Підкорені народи здійснювали непомітну диверсію всередині європейських культурних форм.

Синтез інтенсивно виявився у побутовій сфері, зокрема через радикальну трансформацію харчових та медичних звичок колоніального суспільства. Іспанці були змушені перейняти автохтонне вживання перцю (*agi*) [76], який виступав як критично необхідний антисептик і консервант у складних тропічних умовах Нового Світу. Регулярне жування листя коки, сховища якої детально описані в першоджерелах [76], перетворилося на акт «біологічного запозичення», без якого європейці та підкорені ними робітники фізично не могли подолати симптоми гірської хвороби та хронічної втоми в Андах. Як зазначає К. Таунсенд [69], попри перші агресивні спроби католицького духовенства тотально заборонити коку, тавруючи її як «демонське зілля», колоніальний прагматизм здобув абсолютну перемогу, інтегрувавши автохтонні психоактивні стимулятори в структуру щоденного колоніального виробництва.

Аналогічні процеси гібридизації маркують текстильну та естетичну сфери ранньомодерної Латинської Америки. Візуальний маркер епохи Конкісти полягав у тому, що місцева іспанська аристократія (ідальго та енкомендеро) масово носила одяг класичного європейського крою, але виготовлений із високоякісної, тонкої вовни лами та вікунї, взятої безпосередньо зі старих інкських державних складів [76]. Цей одяг часто містив елементи традиційних автохтонних орнаментів, формуючи химерну колоніальну моду. Водночас індіанська еліта (касики та кураки) застосовувала зворотню стратегію: вони активно комбінували престижні іспанські елементи екіпірування, зокрема крилаті капелюхи та сталеві кинджали, з

традиційними туніками (*ипси*), що слугувало інструментом візуальної легітимізації їхнього високого посередницького статусу в новому імперському соціумі [69].

Невід'ємною складовою транскультурації став мовний та інформаційний синкретизм. Взаємопроникнення мов чітко фіксується у документальних джерелах [76]: індіанці швидко адаптували власні слова до нових технологічних реалій європейців. Наприклад, як засвідчують учасники походів [88], місцеве населення почало називати іспанські гармати словом "teruzques" (від місцевого терміну, що означав залізо або мідь), а європейські бригантини — "acales" (човни). Величезну роль у цьому соціокультурному діалозі відігравали двоязичні перекладачі, такі як донья Марина (Малінче) та врятований з полону Херонімо де Агіляр [69; 88]. Через них здійснювалася не просто трансляція слів, а й переклад політичних смислів між двома несумісними світоглядами. Більше того, комунікація та розвідка не були монополією іспанців: правитель ацтеків Мотекусوما ефективно використовував розгалужену автохтонну систему збору інформації, фіксуючи пересування експедицій Кортеса за допомогою детальних малюнків, нанесених на традиційний папір з агави ("amales") [69]. Це свідчить про те, що індіанські інформаційні мережі та системи писемності не були миттєво знищені, а продовжували функціонувати в умовах прямого зіткнення культур.

Це свідчить про те, що індіанські інформаційні мережі та системи писемності не були миттєво знищені, а продовжували функціонувати. Саме цей аспект — як ці події фіксувалися та конструювалися в текстах — перебуває у фокусі сучасного деколоніального підходу. Дослідники цього напрямку, такі як Ролена Адорно [93], Вальтер Міньоло [94] та інші теоретики деколоніальності, досліджують не стільки сам хід подій, скільки те, як ці події були сконструйовані в текстах та інституційній пам'яті.

Історики підкреслюють дискурс влади у колоніальних текстах, що співвідноситься з концепцією М. Фуко [85]. За цією оптикою, хроніки (як-от реляції Кортеса чи "Правдива історія" Діаса дель Кастільйо [88]) є не об'єктивними фактологічними звітами, а політичними петиціями, написаними для отримання королівських привілеїв. Вони свідомо маргіналізували роль індіанських союзників та жінок (як Малінче), створюючи монопольну версію історії переможців.

Водночас дослідники акцентують увагу на індіанських документальних практиках (створення кодексів, використання писемності) [84]. Аналіз текстів корінного населення доводить, що культурна асиміляція не була абсолютною. Індіанські автори активно переймали та використовували іспанський правовий дискурс і християнську риторіку для захисту своїх земельних прав та соціального статусу у нових колоніальних реаліях, що є найвищим проявом інтелектуального синкретизму.

Таким чином, сучасна історіографія конкісти демонструє перехід від лінійних військово-героїчних наративів до багатовимірного аналізу, де іспанське завоювання постає як складний процес міжкультурної взаємодії, епідеміологічних катастроф, дискурсивного конструювання влади та тривалого індіанського опору. У цьому історичному процесі саме культурний синкретизм виступив тим «клеєм», який міцно з'єднав завойовників та підкорених. Через спільну їжу, одяг, архітектуру та релігійні практики відбулося не зникнення індіанської культури, а її масштабна трансформація. Цей процес дозволив корінному населенню вмонтувати власні культурні коди в іспанську імперську структуру, назавжди заклавши фундамент сучасної гібридної латиноамериканської цивілізації.

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ІСПАНСЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ

4.1. Адміністративні моделі управління колоніями

Встановлення іспанського панування у Новому Світі не було одномоментним актом насадження європейських інституцій, а являло собою складний, багатоступеневий і часто хаотичний процес адаптації середньовічного іспанського права до радикально відмінних соціокультурних та географічних реалій американського континенту [73, 80]. Головним викликом для Корони було створення системи дистанційного керування територіями, що за площею в десятки разів перевищували метрополію, в умовах, коли комунікація між Севільєю та Лімою чи Мехіко займала місяці, а іноді й роки. Класична позитивістська історіографія XIX – початку XX століття схильна була ідеалізувати цей процес, розглядаючи його як тріумф римського права та іспанської юридичної думки. Натомість у сучасній постколоніальній історіографії ця адміністративна модель розглядається не як цивілізаційне досягнення, а як жорсткий біополітичний інструмент трансформації хаотичного «грабунку» на «державну статистику» [85] та системне фіскальне управління. Спираючись на концепт «колоніальності влади» (*Colonialidad del poder*) перуанського соціолога Аннібаля Кіхано [84], новітні дослідники доводять, що іспанська адміністративна матриця первісно конструювалася не для розвитку територій, а для забезпечення максимальної, безперебійної екстракції ресурсів на користь метрополії [37, 44].

Фундаментом цієї екстрактивної моделі став знаменитий юридичний акт — «*Requerimiento*» (1513 р.), який слугував не стільки релігійним закликком, скільки адміністративним ультиматумом. Цей документ фіксував чітку ієрархічну вертикаль влади [18, 75]: Бог — Папа — Король — Конкістадор,

де останній виступав лише транслятором волі монарха. Юридична конструкція «*Requerimiento*» перетворювала завойовані території на коронні володіння (*realengos*), а будь-який опір індіанців легітимізував війну як «справедливу» (*bellum iustum*). Таким чином, текст прокламації виконував функцію символічної легітимізації насильства, створюючи правове підґрунтя для переходу приватної ініціативи конкістадорів під тотальний контроль державної машини.

Постколоніальний дискурс-аналіз «*Requerimiento*» (зокрема в працях Патріції Сід та Меттью Ресталла [61, 62]) дозволяє новітнім дослідникам констатувати, що цей юридичний акт за своєю сутнісною прагматикою ніколи не призначався для реального розуміння чи правової комунікації з автохтонним населенням Америк. У сучасних наукових колах цей документ інтерпретується як специфічний акт «юридичної магії» та прояв крайнього «епістемічного насильства», головна інтенція якого полягала в суто внутрішньому ідеологічному заспокоєнні совісті іспанського монарха та теологів [85] Королівської ради. Формальне зачитування тексту індіанцям незнайомою їм мовою (часто з бортів кораблів, на порожніх пляжах або вночі перед нападом на спляче селище, або прямо перед захопленням індіанцем посадженням у клітку) забезпечувало бездоганну, з погляду кастильського права, перформативну дію: воно створювало штучну легальну базу для подальшої збройної експансії та виправдовувало фіскальну екстракцію ресурсів. Ця практика яскраво ілюструє концепт Мішеля Фуко про нерозривний зв'язок між формуванням "істини" (через юридичний дискурс) та здійсненням абсолютної влади [31, 85].

Розвиваючи цю тему, варто підкреслити, що важливою рисою адміністративної моделі була концепція «Двох республік» [74, 82] (*República de Españoles* та *República de Indios*), яка стала інструментом

радикальної макрорегіональної соціальної інженерії. *República de Españoles*, що охоплювала іспанців, метисів та африканців, базувалася на міському праві: кожен муніципальний осередок — *Cabildo* — здійснював функцію локального управління, від розподілу землі до контролю за ціноутворенням на стратегічні товари, такі як кока чи перець. Натомість *República de Indios* була спробою іспанської адміністрації законсервувати індіанську громаду (*айлью*) для ефективної фіскальної експлуатації. Іспанці на початкових етапах не руйнували місцеву владу, а інтегрували її: посада *curaca* (місцевого вождя) була інкорпорована в офіційну іспанську табель про ранги, що дозволяло контролювати величезні території мінімальними адміністративними ресурсами [68, 78].

Проте, адміністративна модель іспанців, що формально зберігала інкські структури, на практиці призвела до повної деструкції традиційних соціальних зв'язків. Заміна інкського «державного патерналізму» (заснованого на принципах взаємності та перерозподілу) на «ресурсний терор» конкістадорів стала каталізатором руйнування солідарності всередині індіанських общин. Використання стратегічних складів (інкських *гальпонів* та *depositos*), які за інкською традицією слугували страховкою від голоду, як об'єктів для збагачення іспанських офіцерів, зруйнувало довіру до інститутів управління.

Мікроісторичний аналіз архівного масиву дозволяє сучасній науці реконструювати механіку цієї бюрократичної апропріації. Коли іспанські нотаріуси методично фіксували в Куско величезні інфраструктурні об'єкти — будівлі (*galpones*), заповнені гігантськими канатами "завтовшки з людське стегно", чи приміщення з мідними кирками, акуратно "пов'язаними по десять штук", — вони здійснювали не просто технічну інвентаризацію. З позицій сучасної неоінституціональної історії, цей акт інвентаризації розглядається як інструмент юридичного відчуження автохтонної

власності. Іспанська адміністрація не створювала нових логістичних мереж; вона накладала свою паперову, нотаріальну сітку на високорозвинену інкську індустріальну базу. Переведення "десяти мідних кирок" із системи інкського вузликового обліку (*quipu*) на сторінки кастильського фоліанта означало перехід цих інструментів із категорії общинного блага в категорію імперського капіталу, готового до застосування в системі примусової праці.

Більше того, колоніальна адміністрація породила нову соціальну страту — «касту посередників». Кураки, насильницьки залучені до корупційних схем іспанців, поступово збагачувалися за рахунок одноплемінників, стаючи інструментом пригноблюючої системи, а не її захисниками. Ця зміна соціальної парадигми — від солідарного виживання до індивідуального накопичення — назавжди змінила структуру індіанського суспільства, впровадивши модель експлуатації, де адміністративні чиновники (*corregidores*) та їхні місцеві посіпаки виступали головними бенефіціарами кризи. Однак новітня етноісторія, представлена, наприклад, працями Стіва Штерна [82] застерігає від спрощеної демонізації цих вождів, вказуючи на концепт "андійської трагедії": кураки опинилися в епіцентрі неможливого вибору між вимогами безжального іспанського податкового апарату та необхідністю зберегти фізичне існування своєї громади [7, 82].

Центральним органом цієї бюрократичної машини була Рада Індій (*Consejo de Indias*), яка функціонувала як «мозковий центр» імперії. У сучасній історіографії іспанську колоніальну модель часто називають "паперовою імперією" (*Imperio de papel*). Саме вона перетворювала сирі звіти про видобуток золота та срібла на державні реєстри, зводячи емоційні описи завоювань до сухої бюрократичної мови статистики та права. Управлінська стратегія також включала «просторову адміністрацію» — створення редукцій (*reducciones*), тобто штучних поселень концентраційного типу, де індіанці зосереджувалися через насильницьке переселення з їхніх

традиційних розсіяних високогірних хуторів для полегшення християнізації та збору податків та тотального поліцейського контролю. Система «*miti*», запозичена в інків як регульована форма державної повинності, була трансформована іспанцями на інструмент безперервної промислової експлуатації людських ресурсів у срібних копальнях як-от у Потосі чи Уанкавеліці, що розглядається марксистськими істориками як протокапіталістичний етап первісного накопичення капіталу [17, 24].

Отже, в оптиці новітніх досліджень адміністративна модель іспанської колонізації була симбіозом жорсткої централізації та прагматичної, часто хижацької адаптації місцевих соціальних структур. Іспанська Корона створила систему, де юридична фікція (папське дарування та перформативність *Requerimiento*) поєднувалася з реальним біополітичним контролем через бюрократію, що дозволило перетворити динамічну та конфліктну територію Конкісти на стабільний екстрактивний елемент імперської архітектури [86, 89], заклавши фундамент системної нерівності, наслідки якої Латинська Америка відчуває дотепер.

4.2. Формування віце-королівств та колоніальної бюрократії

Становлення іспанської колоніальної адміністрації в Новому Світі у світлі новітньої інституційної історії (зокрема, праць Джона Лінча [86] та Горста Пітчмана [87]) розглядається не як лінійна трансляція європейського досвіду, а як спроба Мадрида перетворити хаотичну експансію конкістадорів на суворо контрольовану структуру [42, 71]. Процес створення віце-королівств — Нової Іспанії (1535) та Перу (1542) — був радикальною перебудовою простору, покликаною приборкати самовілля завойовників, перетворивши віце-королів на «живі образи монарха» (*alter ego*) [11, 76].

Функцію «колективного ока» виконувала Королівська Аудієнсія — орган, що, з позицій соціології Макса Вебера, був класичним проявом патримоніальної бюрократії. Аудієнсія стала ключовим інструментом впровадження «Нових законів» (1542) [18, 77], що мали на меті обмежити владу першовідкривачів і скасувати спадковість енком'єнд. Бюрократія через ці юридичні механізми доводила, що багатства конкістадорів є не «приватною здобиччю», а державним ресурсом.

Однак діяльність апарату була нерозривно пов'язана з корупцією [24, 82]. Аудит *Juicio de Residencia*, що мав забезпечувати підзвітність, часто ставав інструментом внутрішньоелітної боротьби, а «срібне шахрайство» (використання суден із подвійним дном чи внесення правок у *Libros de Acuerdo* заднім числом) стало системним [41, 71]. На низовому рівні вертикаль влади утримували корехідори, які, попри інститут «захисту» індіанців (*Protector de Indios*), часто використовували закон для економічного тиску через *reparto de mercancías*.

Паралельно функціонував інституційний фільтр — севільська *Casa de Contratación*, яка контролювала трансатлантичну торгівлю [28, 43], перетворюючи її на інструмент державної політики. Логістична модель «трикутника» Куско – Ліма – Панама була підпорядкована фіскальній доцільності [42, 71]: перенесення центру до Ліми та «транспортна революція» (заміна лам на мулів) дозволили концентрувати ресурси в порту Кальяо для подальшого вивезення. Панамський перешийок став фінальним «фіскальним ситом» [48], де злитки проходили повторну верифікацію, що гарантувало надходження металів до метрополії.

Фінальним інструментом централізації була «паперова конкіста» [85]. Іспанська імперія сформувалася як *Imperio de papel*, де будь-яка операція

супроводжувалася нотаріальним актом, що робить обґрунтованим твердження дослідників: держава в Новому Світі народилася з бухгалтерської книги, а не з меча [13, 17]. Невід'ємною частиною цієї системи був контроль над історичним нарративом: рапорти Кортеса до Карла V слугували «адміністративним виправданням» дій на місцях [2]. Ігноруючи епідеміологічний колапс та роль індіанських союзників [83], хроністи монополізували пам'ять, перетворюючи криваву руйнацію автохтонних імперій на акт «Божественної волі» [54, 74].

Як висновок, я хочу зазначити що компаративний аналіз іспанської колоніальної системи виявляє інваріантні механізми функціонування імперських утворень [37, 86]. Зіставлення іспанської експансії XVI століття із сучасними війнами імперського типу, зокрема через болісну призму досвіду України 2026 року, доводить незмінність базової імперської макрологіки: стратегічні дії агресора спрямовані на тотальне підкорення та економічну екстракцію, що завжди маскується месіанським нарративом про «цивілізаційну місію» [84].

4.3. Іспанська монархія і Новий Світ: баланс влади і централізація

Взаємовідносини між метрополією та колоніями у XVI столітті не були відносинами класичної «колоніальної залежності» в сучасному розумінні, а базувалися на концепції *Reinos de Indias* — особистих володінь Корони, що вимагали специфічного управління [26, 86]. Централізація влади в Мадриді, здійснювана через Раду Індій, постійно вступала у конфлікт із об'єктивною реальністю — колосальною географічною дистанцією, яка перетворювала наказ на документ, що подорожував від шести до дванадцяти місяців [87, 89]. Ця невідповідність зумовила формування унікальної політичної моделі — «переговорного абсолютизму», де жорсткі директиви Корони стикалися

з вимушеною автономією на місцях [89]. У сучасних дослідженнях початку ХХІ століття ця система інтерпретується не як слабкість центрального апарату, а як гнучкий механізм інкорпорації локальних еліт у глобальну імперську структуру [86].

Історики підкреслюють дискурс влади у текстах іспанських адміністраторів та хроністів, що безпосередньо співвідноситься з концепцією М. Фуко щодо зв'язку влади та знання [31, 85]. Зокрема, хроніка Берналя Діаса дель Кастільйо [5] є яскравим прикладом того, як індивідуальна пам'ять конкістадора конструює легітимність імперського насильства. Детальні описи зіткнень, маркування простору новими топонімами (наприклад, перейменування індіанських поселень на Сан-Крістобаль чи Санта-Крус) та фіксація королівської п'ятини (*Quinto Real*) виступають не просто фактологічним звітом, а інструментом біополітичного контролю над новими територіями [41, 71].

Наріжним каменем цієї системи став юридичний механізм «*Obedezco pero no cumpro*» («Підкоряюся, але не виконую») [89]. Ця формула не була актом бунту, а слугувала інструментом імперської стабільності. Віце-королі, отримуючи укази, що загрожували економічній стабільності регіону чи соціальному спокою (наприклад, у питаннях обмеження примусової праці в копальнях), мали право призупинити дію закону до отримання додаткових роз'яснень. Такий підхід дозволяв уникати прямого протистояння між колоніальними елітами та Кораною, зберігаючи при цьому видимість абсолютної монархічної влади [89].

Окрім структурних конфліктів, централізація призвела до глибокої соціальної напруги через монополію Севільї та масовану контрабанду, що заклали ґрунт для сепаратистських настроїв серед «конкістадорів другого покоління» [26, 32].

Фінансовий фундамент імперії тримався на механізмі «королівської п'ятини» (*Quinto Real*) [24]. Процес *fundición* (плавки металів) у Куско був не лише технічною процедурою, а актом глибокої політичної деконструкції: переплавлення інкських ювелірних виробів у стандартизовані злитки символічно стирало історію інкської державності, перетворюючи сакральні об'єкти на уніфікований ліквідний капітал [41, 71]. Роль королівських інспекторів (*veedores*), які здійснювали «подвійний облік» та опечатували склади, перетворювала процес видобутку на керований державою аудит. Уся ця архітектура, централізована через «Палату контрактів» (*Casa de Contratación*) у Севільї, мала одну мету — перетворити Новий Світ на «фінансовий насос» для європейських амбіцій Габсбургів [43, 86].

Геополітична вага американського срібла стала кров'ю іспанської зовнішньої політики. Без цього стабільного потоку ресурсів Іспанія була б нездатна утримувати армії у Нідерландах для продовження Восьмидесятирічної війни, підтримувати флот у Середземному морі для протистояння Османській імперії та боротися з берберськими піратами [43, 86]. Однак це призвело до ефекту «ресурсного прокляття»: замість розвитку промисловості, Мадрид витрачав срібло на закупівлю імпортованих товарів, що спричинило «революцію цін» та довгострокову деградацію іспанської економіки [37, 86]. Ця політика також спровокувала «просторову травму» — занепад інкських центрів та переорієнтацію логістики на узбережжя, де порт Кальяо став ключовим хабом [42, 71].

Фінальним етапом формування адміністративної моделі була бюрократизація насильства. Фіскальна залежність від срібла зробила Корону заручницею власної бюрократії, де корупція стала несучою конструкцією управління [24, 82].

Починаючи з XVII століття, бюрократична монополія на правду почала давати тріщини під тиском альтернативного дискурсу «погляду переможених»:

Бартоломе де лас Касас [77, 79]: У «Короткому звіті про руйнування Індій» він здійснив радикальну інверсію, де «варварами» постають іспанці, а його демографічні оцінки стали першим системним викриттям масштабу катастрофи.

Інка Гарсіласо де ла Вега [6]: У «Справжніх коментарях інків» він інтелектуально реабілітував минуле, протиставляючи ідеальну логістику інків хаосу іспанського управління.

Гуаман Пома де Аяла [7, 78]: У своїй праці він прямо деконструював «адміністративний кримінал», поіменно звинувачуючи чиновників (*corregidores*) у розкраданні та пропонуючи модель етнічної автономії.

На сучасному етапі історіографія відходить від європоцентризму, виокремлюючи три парадигми:

Інституційно-правова парадигма (напр., А. Мастерс [89]): фокусується на ефективності правової культури, де влада трималася на судах та механізмах взаємодії з корінними елітами.

«Нова історія конкісти» (М. Рестолл [61, 62]): деконструює міф про «всемогутність» іспанців, розглядаючи Конкісту як серію громадянських війн між корінними народами, де суб'єктність (*agency*) індіанців була визначальною.

Економічна парадигма (С. Енгерман, К. Соколофф [37]): інтерпретує колоніальний порядок як результат впровадження екстрактивних інституцій, що законсервували нерівність та зруйнували внутрішні зв'язки континенту.

Підсумовуючи аналіз політичних наслідків іспанської колонізації, можна стверджувати, що іспанська імперія в Андах постала не як результат

виключно військової перемоги, а як наслідок тотального переформатування інкської логістичної інфраструктури під потреби європейського ринку [37, 44]. Дороги та мости, збудовані для об'єднання імперії Тауантінсуйу, стали «артеріями» викачування ресурсів, назавжди змінивши економічну географію регіону [33, 42].

Ключовим механізмом цієї експансії стала бюрократизація насильства: іспанська адміністрація намагалася легітимізувати процес вилучення багатств через складну систему паперових процедур, звітів та судових аудитів [85, 86]. Проте фіскальна залежність Корони від припливу срібла створила парадоксальну ситуацію «фіскальної вразливості», де метрополія стала заручницею власної колоніальної бюрократії [24]. Спроби контролю породили розгалужену мережу корупції, яка стала невід'ємною частиною управління, перетворивши державні інституції на інструменти приватного збагачення [41, 71].

Отже, іспанське панування продемонструвало крихкість імперських структур, побудованих на екстракції ресурсів: влада, що трималася на тотальному бюрократичному контролі, водночас була нездатною цей контроль ефективно реалізувати через внутрішню корупцію та логістичну складність [82, 86]. Ця трансформація політичного ландшафту підготувала ґрунт для наступного етапу історії регіону — періоду, коли занепад державних структур та соціальна деградація супроводжувалися небаченою в історії людства біологічною катастрофою [54].

Майже одразу після завершення активної фази військових дій і становлення адміністративної системи, бюрократична монополія на правду почала давати тріщини. Становлення альтернативного дискурсу, відомого як «погляд переможених» [74], відбувалося паралельно з іспанським адмініструванням через три фундаментальні вектори:

«Короткий звіт про руйнування Індій» (1552) Бартоломе де лас Касаса [77, 79] став першою системною критикою колоніалізму з позицій універсальних прав людини. Лас Касас здійснив радикальну інверсію парадигми: у його тексті «варварами» постають не індіанці, а іспанські лицарі, чії дії позбавлені будь-якого християнського милосердя. Його демографічні аргументи — хоч і сприймалися сучасниками як гіперболізовані — де-факто були відображенням того масштабу демографічного колапсу [62, 74].

Інка Гарсіласо де ла Вега та його інтелектуальна реабілітація минулого. У своїх «Справжніх коментарях інків» (1609) [6] він намагався вивести індіанську історію з категорії «помилки природи» в категорію класичної античності. Через стратегію контрасту, він протиставляв ідеальну логістику інків хаосу та корупції іспанського управління. Це була не просто історіографія, а інтелектуальний порятунок гідності народу, що дозволяв побічно критикувати колоніальний порядок, не закликаючи до відкритого повстання [83].

Гуаман Пома де Аяла та деконструкція адміністративного криміналу. Його праця «Перша нова хроніка і добре правління» (1615) [7, 78] є найпрямішим доказом корупційності іспанської влади. Гуаман Пома не просто описував події, він поіменно звинувачував *corregidores* та священників у системному розкраданні, примусі та насильстві, демонструючи, що колоніальна адміністрація була інституціоналізованим криміналом. Його політична філософія була революційною: він не закликав до знищення іспанського монарха, а вимагав «очищення» системи від іспанських бюрократів, пропонуючи паралельний устрій на основі етнічної автономії касіків [82].

На сучасному етапі розвитку історичної науки оцінка політичних наслідків іспанської колонізації Америки характеризується відходом від європоцентричних наративів [84, 85]. На основі аналізу фахової літератури доцільно виокремити три основні парадигми, через які сучасні вчені інтерпретують проблему формування колоніальної влади в Андах та Мезоамериці:

Інституційно-правова парадигма (наприклад, Адріан Мастерс) [89]. Представники цього напрямку фокусуються на правовій культурі іспанської монархії. Згідно з цією точкою зору, колоніальна система розглядається як безпрецедентний за масштабами експеримент із впровадження юриспруденції на нових територіях. Увага акцентується на тому, що Рада Індії стимулювала постійний потік петицій від підданих, перетворюючи корінне населення (касіків) на активних учасників створення королівського законодавства. Прихильники цього підходу стверджують, що влада в колоніях трималася не стільки на військовій силі, скільки на ефективності судової системи та механізмі *Obedezco pero no cumpro*, який забезпечував необхідну гнучкість на місцях [26, 89].

Напрямок «Нової історії конкісти» (The New Conquest History), популяризований Метью Рестоллом [61, 62]. Ця школа пропонує радикальний деколоніальний перегляд подій XVI століття. Дослідники деконструюють міф про «всемогутність» іспанців та стверджують: іспанська Конкіста інтерпретується не як блицкриг європейської зброї, а як серія складних громадянських війн між самими корінними народами, де іспанці виступали лише одним із політичних акторів [65]. Акцентується суб'єктність (agency) індіанських еліт. Розглядаються тексти метисної та індіанської інтелектуальної традиції, що відображають стратегії адаптації та опору колоніальній адміністрації. Цей підхід стверджує, що «іспанське панування» у XVI столітті часто було ілюзорним, являючи собою лише

тонку надбудову над існуючими індіанськими адміністративними та податковими структурами [82, 83].

Економічна історія та макросоціологія (С. Енгерман, К. Соколофф) [37]. Ряд дослідників інтерпретують колоніальний порядок виключно через призму експлуатації ресурсів. У центрі їхнього аналізу перебуває система енком'єнди та примусової праці (*mita*), які розглядаються як фундамент глобального накопичення капіталу. Вчені цієї школи стверджують, що іспанська адміністрація свідомо законсервувала економічну нерівність, створивши екстрактивні інституції, наслідки яких гальмують розвиток Латинської Америки і донині. Вони розглядають географічну трансформацію континенту — побудову «срібних шляхів» до узбережжя — як «просторову травму», що назавжди зруйнувала внутрішні логістичні зв'язки регіону [41, 71].

Отже, вже до початку XVII століття історичний наратив Конкісти розколовся. Офіційна хроністика продовжувала продукувати міф про героїчне розширення імперії [38, 58], тоді як маргіналізовані голоси теологів-дисидентів та інтелектуалів індіанського/метисного походження сформували потужний контрнратив [74].

У сучасних же дослідженнях XXI століття колоніальний простір інтерпретується як зона постійної культурної та політичної трансакції, де дискурс влади метрополії (через закони та бюрократію) наштовхувався на активні та пасивні форми опору корінних суспільств [27, 85]. У цьому дискурсі Конкіста поставала не як «цивілізаційний міф», а як демографічна катастрофа, системний грабунок та руйнування гармонійного світоустрою, що стало фундаментом для всіх наступних історіографічних баталій [80, 81].

РОЗДІЛ 5. АНТРОПОЛОГІЧНІ, ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ЕТНІЧНІ НАСЛІДКИ КОНКІСТИ

5.1. Біологічні та фізіологічні наслідки контактів (хвороби)

У сучасній історичній науці першої половини 2020-х років спостерігається остаточне утвердження нової дослідницької парадигми, яка кардинально переглядає чинники та передумови ліквідації автохтонних державно-політичних утворень Нового Світу [54, 61, 62]. Традиційні європоцентричні концепції, які панували в історіографії XIX – першої половини XX століття і пов'язували успіх іспанського завоювання виключно з військово-технічною перевагою, тактичним генієм окремих конкістадорів чи соціокультурною невідповідністю корінного населення до тотальної війни, на сучасному етапі визнані методологічно обмеженими та нерелевантними [58, 60]. Новітні історичні студії, спираючись на здобутки екологічної історії, історичної демографії та палеопатології, висувають на перший план фактори екологічного та біологічного детермінізму [54, 81]. Зіткнення двох ізольованих упродовж багатьох тисячоліть макроекосистем ініціювало глобальний соціоприродний процес, відомий у науковому дискурсі як «Колумбів обмін» [44, 54]. У контексті ж антропологічного та демографічного впливу на корінні етноси Мезоамерики та Андського регіону цей контакт інтерпретується сучасними авторами через призму феномену тотального «мікробного шоку», який став фундаментальним і деструктивним детермінатором руйнації доколумбових цивілізацій [54, 81].

У межах новітньої історико-екологічної парадигми першої половини 2020-х років феномен тотального "мікробного шоку" інтерпретується як провідний детермінатор деструкції доколумбових цивілізацій [54, 61].

Автохтонне населення Американського континенту опинилося в стані абсолютної біологічної вразливості перед євразійськими патогенами через тривалу географічну ізоляцію [54]. Описи перших епідемій віспи як "першої кари" зафіксовані у свідченнях місіонерів, а також безпосередніх учасників завоювання Нової Іспанії [2, 5, 23]. Реконструкція цих подій через призму свідомості самих автохтонних етносів свідчить про глибокий соціокультурний шок та дезорганізацію традиційного суспільства [74, 83].

Ключовим теоретичним інструментом у межах цього напрямку виступає концепція «епідемій на незайманій землі» (*Virgin Soil Epidemics*), розроблена в працях А. Кросбі та поглиблена сучасними дослідниками, такими як Н. Кук та С. Алхон [3, 54]. Дана теорія переконливо доводить, що автохтонне населення Американського континенту опинилося в стані абсолютної й тотальної біологічної вразливості перед євразійськими патогенами через тривалу географічну та генетичну ізоляцію [54]. Імунний захист індіанців, сформований в екологічній ніші, де були відсутні великі види домашніх тварин, виявився абсолютно непідготовленим до атаки таких зоонозних інфекцій, як віспа, кір, грип, черевний тиф та малярія [44, 54]. На відміну від європейців, які протягом століть адаптувалися до цих патогенів через постійне співіснування з худобою в умовах високої щільності урбаністичного населення Старого Світу (що супроводжувалося жорстким природним відбором та виробленням колективного імунітету), народи Мезоамерики та Анд не мали жодного молекулярно-генетичного досвіду боротьби з подібними вірусними та бактеріальними агентами [54].

Новітня історіографія приділяє особливу увагу аналізу внутрішніх механізмів розгортання епідеміологічних хвиль, наголошуючи, що їхня роль у процесі завоювання була не просто руйнівною, а багато в чому «випереджаючою» [54, 61]. Вірусні патогени рухалися за логікою екологічних зв'язків значно швидше, ніж пересувалися військові загони

конкістадорів [54]. Класичним прикладом, який зазнав глибокого переосмислення в роботах останнього десятиліття, є динаміка поширення віспи (*Viruela*) в Андському макрореґіоні [3, 42]. Епідемія, яка спочатку була занесена на територію Мезоамерики з кубинським загоном Панфіло де Нарваеса у 1520 році [5], стрімко поширилася через Панамський перешеек і проникла вглиб імперії Інків (*Тауантінсую*) ще до того, як Франсіско Пісарро здійснив свій вирішальний марш на Кахамарку [4, 8, 47]. Вірус, транспортуючись високоінтегрованими комунікаційними шляхами *Qharaq Ñan*, перетворив логістичні переваги інкської держави на інструмент її власного біологічного ураження [42, 54]. Сучасні дослідники вбачають у цьому масштабний історичний парадокс: високорозвинена дорожня та інфраструктурна мережа, яка розглядалася як шедевр інженерної думки та основа імперської інтеграції, стала «ідеальним провідником» для блискавичного поширення летальної інфекції [42, 54].

Особливого значення в контексті випереджаючого характеру біологічної війни набуває динаміка поширення патогенів в Андському макрореґіоні [42, 54]. Вірус віспи рухався значно швидше за військові загони конкістадорів, використовуючи високоінтегровану дорожню мережу *Qharaq Ñan*, що перетворило інфраструктурні переваги Тауантінсую на інструмент його біологічного ураження [4, 54]. Смерть Сапа Інки Вайна Капака та його наступника спровокувала легітимаційну кризу та вакуум влади, що стало прямим каталізатором громадянської війни між Уаскаром та Атауальпою [65, 68]. Цей розкол військово-адміністративної еліти зафіксовано як в індіанських хроніках, так і в працях метисних авторів [6, 7]. Наслідки цієї міжусобиці суттєво полегшили іспанське вторгнення, оскільки держава була знекровлена ще до моменту зустрічі в Кахамарці [47, 65].

Загибель Сапа Інки Вайна Капака та його законного спадкоємця Нінана Куйочі у районі 1525–1527 років від невідомої хвороби (яку сучасні палеогенетики ідентифікують як натуральну віспу) викликала глибоку легітимаційну та структурну кризу в Тауантінсую [3, 65]. Смерть сакрального правителя та його наступника в умовах відсутності чітко кодифікованої системи престолонаслідування спровокувала масштабний вакуум влади [65, 68]. Цей деструктивний політичний процес став безпосереднім каталізатором кривавої громадянської війни між братами Уаскаром та Атауальпою, яка повністю розколола військово-адміністративну еліту імперії, виснажила її мобілізаційні ресурси та де-факто легітимізувала і максимально полегшила подальший військовий розгром держави невеликим загоном Франсіско Пісарро [47, 65, 71]. Таким чином, епідемія виступила як первинний політичний агент Конкісти, підготувавши інституційне підґрунтя для іноземного вторгнення [61, 65].

Наступні хвилі епідемій — кір (*Sarampión*), грип та геморагічна лихоманка *Cocoliztli* — остаточно закріпили демографічний колапс автохтонних соціумів [23, 54]. Особливо руйнівним у сучасній літературі визнається вплив спалахів *Cocoliztli* у Мексиці середини та третьої чверті XVI століття (зокрема у 1545 та 1576 роках), які призвели до загибелі мільйонів людей [35, 83]. У межах сучасного соціогуманітарного аналізу ці патогени розглядаються не просто як кількісний показник смертності, а як системний фактор руйнації традиційних соціальних структур [54, 81]. Масова одночасна смерть старійшин, жерців, інтелектуальної еліти, носіїв адміністративних знань, усних традицій та ремісничих технологій викликала феномен «культурної амнезії» та дезорієнтації підкореного суспільства [74, 83]. Ситуація катастрофічно погіршувалася синергетичним ефектом екологічного, психологічного та соціального стресу [54]. Руйнування традиційних общинних систем розподілу продуктів харчування

призвело до масового недоїдання, а висока смертність, що в окремих екологічних нішах (особливо на узбережжі) сягала 90–95%, перетворювала колись процвітаючі урбанізовані агломерації та сільськогосподарські долини на демографічні пустки, позбавлені потенціалу для швидкого соціального відтворення [54, 77].

Важливим досягненням сучасної постколоніальної історіографії є розробка та впровадження концептів «нутритивного стресу» та «харчового колоніалізму», які дозволяють по-новому поглянути на фізіологічні наслідки Конкісти [44, 70]. Дослідники доводять, що традиційний андійський раціон, який формувався протягом століть і базувався на споживанні понад двохсот автохтонних видів картоплі, кіноа, амаранту та кукурудзи, був ідеально адаптований до специфічних умов гіпоксії високогір'я [44]. Використання складних технологій довготривалого зберігання та сублімації продуктів харчування, зокрема виготовлення *чуньйо* (дегідратованої картоплі) та *чаркі* (в'яленого м'яса лам), забезпечувало надійну та стабільну харчову безпеку андійських общин навіть в умови тривалих неврожаїв чи кліматичних аномалій [4, 70]. Натомість іспанська колоніальна адміністрація, керуючись виключно прагматичними економічними інтересами метрополії, а також ідеологічними та релігійними настановами, розпочала політику примусової заміни автохтонних аграрних культур європейськими злаковими аналогами (насамперед пшеницею та ячменем), які катастрофічно погано пристосовувалися до екстремальних умов високогірних терас *andenés* [44, 70].

Важливим фізіологічним аспектом Конкісти став "нутритивний стрес", викликаний примусовою трансформацією традиційної аграрної системи [70]. Традиційний андійський раціон, заснований на споживанні автохтонних видів картоплі, кіноа та амаранту, забезпечував високу

харчову безпеку через технології сублімації продуктів (чуньйо та чаркі) [4, 70]. Колоніальна політика заміни цих культур європейськими злаками (пшеницею та ячменем) призвела до руйнації екосистем високогірних терас та хронічного недоїдання індіанців [44, 70]. Руйнування звичного раціону в поєднанні з алкоголізацією населення через поширення дистильованого алкоголю підірвало фізіологічний імунітет підкорених етносів, поглиблюючи демографічну кризу [80, 82].

Ця аграрна трансформація призвела до поширення явища хронічної мальабсорбції серед корінного населення [70]. Насильницьке вилучення найродючіших та найкраще зрошуваних долин під посіви європейських культур, призначених для виплати колоніальної данини (*tributo*) або для забезпечення продовольчих потреб іспанських міст, змусило індіанців відтиснутися на маргінальні, малопродуктивні ділянки землі [24, 82]. Біохімічний ефект такої трансформації мав руйнівний характер для багатьох поколінь [70]. Заміна високобілкових автохтонних культур (кіноа, амаранту) на біднішу за поживними речовинами та мікроелементами пшеницю в поєднанні з загальним дефіцитом калорій призвела до фізичної деградації підкореного населення, що сьогодні чітко верифікується палеоантропологічними та остеологічними даними, які фіксують різке зниження середнього зросту індивідів у колоніальну епоху порівняно з доколумбовим періодом [54, 70]. Додатковим деструктивним фізіологічним фактором стала так звана «цукрова пастка» та алкоголізація [80]. Масове впровадження рафінованого цукру та дистильованого алкоголю (*aguardiente*), який іспанські енкомендери навмисно поширювали серед індіанців як товар для торгівлі та засіб стимуляції праці, викликало хвилю метаболічних розладів та масове руйнування зубної емалі [82]. Нутритивний колапс перебував у прямій синергії з епідеміологічним фактором: хронічно виснажений організм автохтонного мешканця втрачав

залишки природного імунітету, стаючи абсолютно беззахисним перед європейськими інфекціями [54, 70]. Біологічна поразка автохтонних народів, таким чином, розглядається сучасною наукою не як випадковий збіг обставин, а як прямий наслідок цілеспрямованого руйнування їхньої біохімічної, аграрної та культурної екосистеми [54, 81].

Паралельно з суто біологічним нищенням спостерігався глибинний феномен «психологічного геноциду» та соціокультурної деморалізації підкорених етносів [74, 83]. Вибіркова летальність нових євразійських хвороб (іспанці, які мали високий рівень набутого імунітету, хворіли на віспу чи кір у легких формах або не хворіли взагалі, тоді як індіанці вмирили цілими общинами) сприймалася автохтонною свідомістю крізь призму релігійно-містичного шоку [23, 74]. Це інтерпретувалося як наочний, теологічний доказ тотальної поразки місцевих богів та абсолютної сили християнського Бога, що перетворило епідемії на потужний і страшний інструмент психологічного тиску та примусової християнізації. Руйнування звичного життєвого укладу, деструкція традиційної общини (*ayllu*), запровадження невільницьких форм праці та тотальна втрата віри у майбутнє призвели до катастрофічного падіння народжуваності [77, 82]. Жінки свідомо відмовлялися народжувати дітей в умовах колоніального апокаліпсису, що позбавляло автохтонні спільноти будь-якого внутрішнього потенціалу для демографічного відновлення [74, 77].

Сучасна дослідницька парадигма середини 2020-х років спирається на передові методи природничих наук, які дозволили остаточно верифікувати характер, динаміку та реальні масштаби соціоприродних трансформацій Нового Світу [54, 81]. Зокрема, стрімкий розвиток ДНК-археології та палеогенетичний аналіз решток із масових поховань колоніальної епохи (проведені впродовж останніх років) дозволили вченим з абсолютною точністю ідентифікувати конкретні штами євразійських патогенів (таких як

Salmonella enterica у випадку лихоманки *Cocoliztli*), що спровокували депопуляцію [54]. Генетична пам'ять та молекулярна верифікація вірусних хвиль остаточно перевели питання епідеміологічного колапсу з розряду суб'єктивних припущень чи гіпотетичних здогадок ранніх іспанських хроністів у статус беззаперечного, емпірично доведеного фактора екологічної та біологічної війни [54, 61]. Крім того, застосування методу аналізу стабільних ізотопів вуглецю та азоту під час дослідження кісткового матеріалу автохтонного населення забезпечило можливість покроково реконструювати раціон індіанців до і після завоювання [70]. Отримані дані на молекулярному рівні зафіксували реальність «харчового колоніалізму», викликаного руйнуванням традиційних екосистем [44, 70].

Водночас справжню методологічну революцію у вивченні реальних масштабів доколумбових цивілізацій здійснило масове застосування технології лазерного сканування місцевості (*LiDAR*) [54]. «Цифрова розчистка» густих тропічних лісів та гірських масивів Мезоамерики та Андського регіону, здійснена міжнародними експедиціями, виявила існування колосальних, раніше абсолютно невідомих урбаністичних агломерацій, розвинених мереж агроекологічних терас, каналів та прихованих складських комплексів, які повністю відсутні в іспанських адміністративних звітах та податкових реєстрах XVI–XVII століть [54, 61].

Класична історіографія XIX століття, уособлена фундаментальними працями Вільяма Прескотта, тривалий час домінувала у висвітленні демографічних параметрів Нового Світу, схилившись до оцінки автохтонних соціумів як відносно нечисленних [58]. Проте сучасні дослідження його спадщини як зразка суто літературної історії, поруч із тотальним переглядом європоцентричних міфів завоювання, демонструють безпідставність таких поглядів [59, 62]. Сучасне застосування технологій лазерного сканування (*LiDAR*) довело існування щільних

інфраструктурних та урбаністичних комплексів, повністю спростовуючи колоніальні наративи про "пустельність" та первісність завойованих земель [54].

Ці революційні відкриття остаточно спростували закладену ще класичною історіографією XIX століття (зокрема Вільямом Прескоттом) тезу про відносну нечисленність, первісність та «дикість» корінного населення Америки [58, 59]. Сучасні геодезичні та цифрові дані незаперечно доводять, що іспанські завойовники зіткнулися з демографічно та інфраструктурно перенасиченими соціосистемами [54, 61]. Конкістадори зуміли підпорядкувати собі лише поверхневу, військово-адміністративну «верхівку айсберга», де-факто абсолютно не усвідомлюючи реальної глибини, масштабу, чисельності та складності тих цивілізаційних структур, якими вони намагалися керувати через інструменти насильства [61, 62].

5.2. Демографічні виклики та етнічні трансформації

Масштаби демографічного колапсу Нового Світу впродовж XVI століття залишаються предметом тривалої, гострої наукової дискусії, яку в сучасній історичній демографії часто іменують «війною цифр» [54, 61]. У межах цієї дискусії чітко окреслюються дві головні методологічні школи [54]. З одного боку, представники так званої «школи Берклі» (В. Бора, Ш. Кук), яких підтримує значна частина сучасних латиноамериканських дослідників, обстоюють «максималістську» позицію [54, 61]. Використовуючи складні методи ретроспективної математичної екстраполяції колоніальних податкових списків (*visitas*), вони стверджують, що чисельність населення лише Центральної Мексики напередодні завоювання становила близько 25,2 мільйона осіб, а до 1605 року вона катастрофічно скоротилася до 1,07 мільйона, що свідчить про втрату близько 95% автохтонного етносу [54]. Аналогічні розрахунки для Андського регіону показують падіння з 9–12

мільйонів до кількох сотень тисяч [33, 65]. З іншого боку, представники «мінімалістського» напрямку (А. Розенблат, В. Деневан) пропонують значно стриманіші оцінки доколумбової чисельності (в межах 4,5–6 мільйонів для всієї Південної Америки), вказуючи на схильність іспанських хроністів до гіперболізації та свідомого перебільшення масштабів індіанських армій задля підкреслення власних військових заслуг перед Кораною [54, 61].

У межах сучасної ретроспективної демографічної дискусії, чітко протистоять два методологічні підходи [54]. Представники максималістського напрямку історичної демографії, спираючись на методи математичної екстраполяції колоніальних податкових реєстрів, фіксують скорочення населення Центральної Мексики та Андського регіону протягом XVI століття більш ніж на 90% [54, 61]. Масштаби цього демографічного колапсу та запусіння цілих провінцій підтверджуються як фіскальними інспекціями, так і розпачливими звітами тогочасних гуманістів [75, 77]. Цей біологічний злам зафіксував не просто кількісні втрати, а повну руйнацію традиційних соціальних зв'язків підкорених народів [74, 81].

Проте новітні дослідники наголошують, що аналіз первинних фіскальних та господарських реєстрів, подібних до мого 919-сторінкового архівного масиву, дозволяє вийти за межі абстрактних математичних суперечок і побачити реальну інфраструктурну динаміку катастрофи [3, 76]. Зафіксовані в документі описи покинутих індіанських поселень навколо Куско, величезна кількість залишеного без догляду майна та переповнені державні склади (*depositos*), які стояли недоторканими в умовах відсутності споживачів, наочно підтверджують, що автохтонне населення зникало з катастрофічною швидкістю [4, 76]. Темпи вимирання значно випереджали здатність іспанської окупаційної адміністрації адаптувати та перебудувати

наявні господарські структури під свої фінансові потреби, що призвело до глибокої структурної дезорганізації всього макрорегіону [82, 87].

Цей безпрецедентний в історії людства демографічний вакуум запусив процеси радикальної, незворотної етнічної трансформації колоніального суспільства, які розгорнулися за двома основними векторами: через масове залучення примусової праці в межах трансатлантичної работоргівлі (як відповідь на гострий дефіцит робочої сили на плантаціях та копальнях) та через процес інтенсивної, глибокої метисації населення [28, 72]. Оскільки іспанська імміграція в перші десятиліття після завоювання мала виключно чоловічий характер, союзи між конкістадорами та жінками з місцевої автохтонної еліти стали не просто соціокультурною практикою, а продуманою політичною стратегією виживання та легітимізації колоніальної влади [57, 81]. Іспанська Корона та лідери Конкісти свідомо заохочували кооптацію доньок та сестер місцевих вождів (*курак*) таких етносів, як Каньярес та Чачапояс, прагнучи через шлюбні зв'язки інтегрувати традиційну індіанську аристократію в новоутворену колоніальну ієрархію та отримати легітимні права на управління общинними землями й трудовими ресурсами [71, 82].

Проте в сучасній постколоніальній історіографії (зокрема у фундаментальних працях Камілли Таунсенд) цей процес більше не розглядається виключно крізь призму «природної соціокультурної асиміляції» чи романтизованого «злиття світів» [69].

Процеси інтенсивної метисації, що розгорнулися в умовах демографічного вакууму, мали виразний політичний та біополітичний вимір [57, 84]. На початкових етапах іспанська Корона заохочувала шлюби конкістадорів із представницями автохтонної еліти задля легітимізації прав на общинні землі та працю [71, 82]. Проте деколоніальний поворот в історіографії доводить,

що цей процес являв собою простір системного гендерного та расового насильства, де жіноче тіло ставало первинним об'єктом імперського привласнення [57, 69]. Такі союзи виступали інструментом розмивання традиційної ідентичності та руйнували внутрішню солідарність індіанських громад [84, 85].

Сучасні дослідники концептуалізують інституційну метисацію як складний, травматичний простір гендерного, расового та правового насильства, де тіло індіанської жінки ставало первинним об'єктом імперського привласнення та ключовим біополітичним механізмом відчуження автохтонних територій на користь іспанських енкомендеро [57, 69, 84]. Метисація виступала інструментом розмивання традиційної ідентичності, підриваючи внутрішню солідарність общини зсередини [84, 85].

Для юридичного врегулювання, структурування та консервації цього нового, етнічно змішаного та потенційно нестабільного суспільства іспанська імперська адміністрація розробила одну з найскладніших, найжорсткіших правових систем в історії людства — *Sistema de Castas* (Систему каст) [86, 87]. З позицій сучасного дискурс-аналізу влади Мішеля Фуко, який активно та плідно застосовується в новітніх деколонізаційних студіях Латинської Америки, ця система розглядається як класичний, раній вияв імперської «біополітики» [84, 85].

Сформована іспанською адміністрацією Система каст (*Sistema de Castas*) виступала як інструмент жорсткої правової та соціальної сегрегації, де обсяг прав індивіда визначався концептом "чистоти крові" [86, 87]. З позицій сучасного аналізу колоніальності влади (зокрема у фундаментальних працях А. Кіхано та В. Мін'йоло), ця структура є класичним виявом імперської біополітики, спрямованої на маргіналізацію

автохтонного та африканського населення [84, 85]. Расова класифікація, зафіксована через інститути церковного обліку, була інтегрована в загальну логіку капіталістичної експлуатації та контролю за трудовими ресурсами колоній [84, 87].

Правовий статус, обсяг громадянських прав, податкові зобов'язання та доступ до економічних ресурсів кожної конкретної особи жорстко й безкомпромісно визначалися її расовим походженням та концептом «чистоти крові» (*limpieza de sangre*), запозиченим із середньовічної кастильської юриспруденції періоду Реконкісти [86]. Система мала сувору ієрархічну архітектуру: на вершині перебували *peninsulares* (іспанці, народжені безпосередньо в метрополії), які монополізували вищі адміністративні, військові та церковні посади; під ними розташовувалися *criollos* (чистокровні іспанці, народжені в Новому Світі), які володіли землею та енкомендами; далі йшли численні касти — *mestizos* (наслідок союзів іспанців та індіанців), *mulatos*, *zambos* (наслідок союзу індіанців та африканців), а на самому низу перебували безправні маси корінних індіанців та чорношкірих рабів [84, 87].

Ефективний контроль над цією складною кастовою структурою здійснювався через інститути католицької церкви, насамперед через запровадження системи *Libros de Bautismos* (книг хрещень) [85]. Церковний запис про народження та хрещення немовляти із чітким зазначенням його расової категорії перетворював кожну людину з моменту появи на світ на об'єкт суворого бюрократичного та фіскального обліку з боку імперії [87]. Новітня наука переконливо доводить, що ця бюрократична класифікація мала на меті не стільки біологічну сегрегацію, скільки жорсткий економічний контроль: етнічність у межах кастової системи стала головним інструментом визначення податкового тягаря та примусових трудових обов'язків [84, 87]. Водночас соціальна мобільність у цій системі існувала,

але вона мала виключно прагматичний, «функціональний» характер [86]. Через офіційну купівлю спеціальних королівських сертифікатів *Gracias al Sacar* заможні метиси або мулати, які зуміли накопичити значний капітал, могли юридично «очистити» свій статус і прирівнятися до білих креолів [87]. Ця офіційна практика розглядається сучасними економічними істориками не просто як свідчення високого рівня корупції, а як інституціоналізований механізм капіталізації соціального статусу, що яскраво розкриває прагматизм та фінансову гнучкість імперської адміністрації в умовах постійного дефіциту грошей у королівській скарбниці [86, 87].

Міське планування та методи просторового контролю виступали безпосереднім візуальним доповненням до правової сегрегації. Дослідники сучасного напрямку «просторової історії» (*Spatial History*) наголошують, що колоніальна архітектура виступала фізичним, матеріальним втіленням імперського дискурсу влади [85]. Іспанці методично впроваджували раціональну сітчасту структуру міст (*Traza*), засновану на ідеальних геометричних лініях та зосереджену навколо центральної площі (*Plaza Mayor*) [87]. Центральні квартали були зарезервовані виключно для проживання іспанської військової та адміністративної еліти, будівництва соборів та урядових палаців, тоді як автохтонне індіанське населення насильницьки витіснялося на ізольовану периферію міста — у так звані *barrios de indios* [85, 87]. Цей «просторовий апартеїд» закріплював на рівні міського ландшафту імперську юридичну модель «двох республік» (*República de Españoles* та *República de Indios*), яка штучно розділяла суспільство на два паралельні світи [84, 87].

Іспанська колоніальна адміністрація намагалася штучно законсервувати традиційну інкську громаду (*ayllu*) як замкнену, ізольовану одиницю, призначену виключно для відтворення безкоштовного трудового ресурсу

(через колоніальні системи *repartimiento* та *mita*), тоді як іспанці та вищі касты повністю монополізували комерційну й фінансову активність [24, 82]. Ця просторова маргіналізація безпосередньо полегшувала тотальну економічну експлуатацію. Як свідчать наші першоджерела, величезні стратегічні склади престижного одягу, продовольства, металів та зброї концентрувалися переважно в іспанських або суворо контрольованих воєнізованих зонах, що легально й фізично унеможливило доступ автохтонного населення до власних стратегічних ресурсів та консервувало його бідність [7, 76].

Етнічна та демографічна трансформація відрізнялася глибокою нерівномірністю та жорстко залежала від географічних та кліматичних факторів [82]. У прибережних регіонах Перу (*Коста*), де функціонували складні штучні іригаційні системи і спостерігалася висока щільність та концентрація населення в долинах річок, рівень смертності від нових інфекцій виявився абсолютно тотальним, сягаючи в перші пів століття 95–98% [54, 65]. Це призвело до фактично повної ліквідації корінних прибережних етносів та змусило іспанців здійснити масове заміщення робочої сили через імпорт примусових африканських рабів, що назавжди змінило етнодемографічну карту узбережжя, перетворивши його на афро-іспанський простір [28, 72]. Натомість у високогірній зоні (*Сьєрра*) значна розрідженість поселень, суворий клімат та важкодоступність географічного рельєфу дозволили частині індіанських етносів вижити та адаптуватися до колоніального тиску [82].

Вживання інституту місцевих вождів (*курак*) у гірських районах змусило іспанську Корону зберегти низові елементи інкської адміністративної системи [82]. Колонізатори прагматично використовували автохтонних лідерів як «буферний клас» для забезпечення збору податків, організації примусової праці на шахтах Потосі та придушення потенційних локальних

бунтів [82, 87]. Сучасна етноісторія (зокрема праці Р. Алана Коуві) приділяє особливу увагу феномену цих колаборуючих автохтонних еліт. Їхня діяльність інтерпретується в новітній науці не в спрощених, анахронічних категоріях «національної зради», а як раціональна, прагматична політична стратегія виживання елітарних груп в умовах апокаліптичного інституційного зламу [81, 82].

Збереження низових ланок автохтонної адміністрації та залучення місцевих вождів (курак) до збору податків і організації примусової праці на копальнях було прагматичним кроком колонізаторів в умовах кадрового голоду [82, 87]. На прикладі Андського регіону (зокрема, Хуаманги) чітко простежується, що автохтонні еліти використовували колаборацію як раціональну стратегію збереження власних привілеїв та залишків автономії громад [82]. Соціальна матриця колоніального суспільства, таким чином, конструювалася не через повне знищення, а через насильницьке підпорядкування традиційних інститутів логіці метрополії [84, 87].

Підсумовуючи дискусії в новітній літературі, можна стверджувати, що соціальна структура колоніальної Америки сформувалася як результат насильницького вписування традиційних індіанських інститутів у капіталістичну логіку імперії, де етнічна ідентичність стала головним маркером доступу до ресурсів та прав [84, 85]. Демографічні та етнічні трансформації розглядаються сьогодні не як пасивний наслідок завоювання, а як активний, керований процес конструювання нової колоніальної матриці [81, 84].

5.3. Ернан Кортес, Франсіско Пісарро: переосмислення постатей конкістадорів

У межах сучасної академічної парадигми першої половини 2020-х років ключового, радикального переосмислення зазнали безпосередні постаті

лідерів завоювання, насамперед Ернана Кортеса та Франсіско Пісарро. Новітня історіографія здійснює послідовний і остаточний відхід від традиційного романтизованого образу «білої людини на коні» як єдиного та виключного суб'єкта американської історії [61, 62]. Аналіз дій лідерів Конкісти крізь призму нових архівних знахідок дозволяє стверджувати, що стратегічні рішення Пісарро чи Кортеса не володіли ознаками унікального воєнного чи управлінського генія [30, 80]. Сучасні дослідники доводять, що їхні дії були рутинним відтворенням стандартної середньовічної кастильської процедури «заселення» (*poblamiento*), яка століттями методично відпрацьовувалася іспанським лицарством у межах Реконкісти на Піренейському півострові [62, 87]..

Цей правовий та інституційний прагматизм спирався на специфічну нормативну культуру кастильського лицарства, де будь-яка військова експансія мала бути легітимізована через заплутані юридичні формуляри, включно з інститутом "Рекерімієнто" (*Requerimiento*) [18, 62]. Конкістадори діяли як комерційні агенти, чиї приватні капіталовкладення фіксувалися нотаріусами безпосередньо на полі бою, перетворюючи насильницьке захоплення територій на чітко структурований бізнес-проект із розподілу дивідендів [61].

Відповідно, фіскальні звіти, акти розподілу здобичі та судові позови конкістадорів розглядаються сучасною наукою не як епічні пам'ятки героїчних трофеїв, а як повсякденна, прагматична бюрократична звітність приватних інвесторів та комерційних компаньйонів, якими де-факто і виступали учасники завоювання [62, 71]. Переосмислення постатей конкістадорів як кризових менеджерів та макіавеллістських політиків дозволяє виявити два діаметрально протилежні підходи до демонтажу автохтонних імперій.

Ернан Кортес постає у сучасних дослідженнях не стільки як класичний воєначальник, скільки як блискучий маніпулятор, прагматик та інтелектуальний завойовник макіавеллістського типу, чия стратегія базувалася на глибокому дешифруванні та цинічному використанні внутрішніх етнополітичних розколів Мезоамериканського регіону [30, 46]. Його успіх спирався на вміння грати на хронічній нестабільності ацтекської конфедерації (*Потрійного союзу*) та на інструментальному використанні культурних медіаторів [52, 98]. У межах цієї деконструкції канонічного нарративу логічним продовженням постає радикальне переосмислення жіночих образів Конкісти, де центральне місце посідає фігура Малінче (Малінтцін). В історіографії останнього десятиліття, зокрема у працях Камілли Таунсенд, відбулася повна деконструкція міфу про Малінче як пасивну перебіжчицю чи сліпий інструмент у руках Кортеса [69]. Сучасна латиноамериканська наука аналізує її постать як провідного геополітичного стратега, інтелектуального аналітика та незамінного лінгвістичного посередника, без чиїх дипломатичних зусиль та знання міжобщинних суперечностей технічна реалізація іспанського закріплення в Мезоамериці була б неможливою [55, 69]. В мексиканській історіографічній думці образ Малінче остаточно зміщується з позиції трагічної колаборантки до статусу однієї з ключових засновниць нової модерної метисної нації, що наочно демонструє глибину трансформації сучасної історичної пам'яті.

У цьому контексті офіційні "Реляції" Кортеса розглядаються сучасною деколоніальною критикою не як об'єктивні хроніки подій, а як інструмент агресивного політичного лобізму перед королівським двором, покликаний приховати його правові порушення перед іспанською судовою системою та створити міф про абсолютний контроль там, де насправді панував крихкий хаос міжетнічних компромісів [2, 85].

Стратегія Кортеса була спрямована на правову легітимізацію своїх дій перед королем Карлом V через заснування нових іспанських муніципалітетів (як-от Веракрус) та спробу збереження на першому етапі ацтекської податкової системи управління, де він намагався замінити собою постать Тлатоані Монтесуми II [2, 24]. У своїх знаменитих «Реляціях» Кортес свідомо вибудовував ідеалізований літературний образ «просвітленого монарха» та будівничого нової держави, закладаючи концептуальні підвалини для переходу від хаосу завоювання до регулярної цивільної адміністрації Віцекоролівства Нова Іспанія [2, 80].

Франсіско Пісарро, натомість, діяв за абсолютно іншою, значно деструктивнішою методологічною моделлю, проявивши себе як класичний «солдат удачі», який реалізував жорстку та безкомпромісну «економіку захоплення заручників» та пряму, хижацьку експлуатацію інкських інфраструктурних потужностей (*economía de los depósitos*) [3, 42]. Його стратегічні дії відрізнялися суворим прагматизмом та хірургічною точністю психологічного удару по автохтонній системі влади [71, 93]. Знаменита вимога наповнити «кімнату викупу» золотом та сріблом була не просто проявом примітивної жадібності конкістадорів, а свідомим, глибоко продуманим політичним актом десакралізації та делігітимізації влади Сапа Інки Атауальпи в очах його підданих, спрямованим на повну паралізацію волі до спротиву андійської військової еліти [47, 93].

Радикальна ліквідація релігійної та політичної верхівки Тауантінсую призвела до моментальної деградації системи державного перерозподілу продуктів харчування, оскільки сакральна фігура Сапа Інки виступала єдиним замком, що тримав до купи складну та розгалужену економічну архітектуру взаємообміну між різними екологічними нішами андійських етносів [3, 74].

Пісарро до кінця життя залишався типовим лідером воєнізованого приватного загону, для якого загарбані коштовні метали виступали виключно як ліквідний інструмент для негайної виплати дивідендів своїм фінансовим компаньйонам та спільникам [21, 71], що в середньостроковій перспективі призвело до катастрофічного виснаження ресурсів регіону та занурило іспанських колоністів у тривалу епоху кривавих міжусобних воєн [11, 65]. На відміну від Кортеса, який намагався очолити автохтонну систему, щоб виграти майбутнє, Пісарро тотально знищив її, аби виграти війну тут і зараз [42, 81].

Цей деструктивний прагматизм Пісарро та його людей яскраво підтверджується при детальному аналізі великого архівного джерела Педро де Сьеса де Леона [3]. Очевидці завоювання детально зафіксували, що після входу іспанських загонів до столиці міста Куско колонізатори виявили колосальну, цілісну інфраструктуру — величезні будівлі (*galpones*) та склади спорядження, заповнені списами, луками, стрілами й киями [3]. Особливе значення для розуміння масштабу інкської державної індустрії мають описані в документі склади з гігантськими канатами завтовшки з людське стегно, які призначалися для транспортування мегалітичного каміння під час будівництва великих споруд, а також будівлі, вщерть заповнені мідними кирками, пов'язаними по десять штук, що призначалися для державних копалень [3]. Захоплення цих величезних сховищ текстилю, одягу, а також сховищ коки та перцю (*coca y agi*) дозволило загону Пісарро здійснити миттєву експлуатацію накопичених цивілізаційних багатств Тауантінсую [3, 8].

Осквернення Коріканчі та хижацьке пограбування державних сховищ означало не просто вилучення дорогоцінних металів для переплавки в злитки, а й повну зупинку логістичної системи забезпечення андійських громад у часи екологічних та кліматичних криз, що перетворило

інфраструктуру життєзабезпечення на інструмент первинного накопичення капіталу європейської метрополії [3, 6].

Окремим трагічним свідченням глибини культурного та релігійного шоку є зафіксована в джерелі згадка про специфічні сховища індіанців із здертою шкірою (*depositos de indios desollados*), що відображали ритуально-військові практики інків щодо повстанців [3], а також опис безпосереднього осквернення Храму Сонця (*Korikancha*), куди іспанці увірвалися всупереч релігійним заборонам верховного жерця Вільяоми (*Villaoma*), який вимагав від прибульців суворого річного посту перед входом у святилище [3]. Конкістадори повністю проігнорували автохтонну сакральність, перетворивши релігійний центр на об'єкт грабунку та виплати трофеїв приватним інвесторам [3, 76].

Невід'ємною складовою сучасної деконструкції колоніального міфу є введення в науковий обіг концепту «індіанців-конкістадорів», який докорінно змінює уявлення про характер воєнних дій [61, 62]. Новітні підходи переконливо доводять, що підкорення Мезоамерики та Анд було не стільки іспанським завоюванням, скільки масштабним внутрішнім міжетнічним та громадянським конфліктом самих автохтонних суспільств, у якому невеликі європейські загони відігравали роль лише однієї з військово-політичних фракцій [62, 94]. Аналіз нашого джерельного масиву чітко засвідчує, що до загону іспанців під час їхнього маршу на Куско масово приєднувалися представники автохтонних етносів, зокрема воїни Каньярес та Чачапояс (*Chachapoyas*) [3]. У цьому контексті діяльність цих етносів більше не інтерпретується в категоріях класичної «зради». Сучасна історіографічна оптика розглядає їх як повноправних і раціональних суб'єктів локальної геополітики, які прагнули прагматично інструменталізувати прибуття іноземців для реалізації власних державних

інтересів та звільнення від жорстокого імперського гніту з боку ацтекської чи інкської метрополій [62, 83].

Локальні етнічні групи та їхні кураки розглядалися іспанськими хроністами як допоміжні сили [4], проте для самих автохтонних володарів це була раціональна війна за відновлення регіонального суверенітету та знищення тиранічного диктату інкського Куско, що повністю знімає з них тавро деструктивних "колаборантів" у модерному політичному розумінні цього феномену [74, 82].

Діяльність обох конкістадорів, особливо в контексті демографічного вимирання, призвела до екологічної та економічної катастрофи, яку в новітній екологічній історії Латинської Америки визначають як занепад «Андійського дива» [33, 54]. Високотехнологічне землеробство інків, засноване на складній системі терас (*andenes*), вимагало жорстко синхронізованої та централізованої праці, яка стала фізично неможливою після знищення епідеміями до 80–90% робочої сили [54, 77]. Без належного колективного догляду іригаційні канали забивалися, що спричинило незворотну ерозію ґрунтів та швидке перетворення культурного ландшафту на пустку [3]. Наявність величезних складів (*depositos*), заповнених інструментами та текстилем у покинутих містах, свідчить про те, що іспанці захопили високоефективну «законсервовану систему», яку вони об'єктивно не могли підтримувати через гострий брак людей [3]. В умовах тотального дефіциту людського ресурсу іспанці перейшли від інтенсивного терасного землеробства до екстенсивного тваринництва (розведення європейських овець та корів), що лише поглибило аграрний занепад та призвело до екологічного руйнування андійських ґрунтів [34, 70].

Запровадження європейської великої рогатої худоби та овець призвело до тотального витоптування та руйнації делікатних гірських ґрунтів Сьєрри,

спровокувавши масштабні зсуви та незворотно знищивши багатовікову систему високогірного терасування, яка раніше ідеально утримувала водний баланс усього регіону [44, 70].

Намагаючись подолати цей управлінський хаос, іспанська адміністрація намагалася накласти власну систему обліку на інкську мережу *quiри*, змушуючи інкських рахівників (*quiriscamayocs*) перекладати дані вузликових записів у фіскальні книги, що створювало картину «гібридного аудиту» в умовах розпаду соціальних структур [7, 68]. Цей демографічний та кадровий вакуум змусив колоніальну адміністрацію перейти до найбільш жорстких форм примусу, таких як *mita*, аби хоч якось підтримувати функціонування срібних копалень на тлі загального аграрного колапсу [41, 82].

Цей трансформований "гібридний аудит" адаптував традиційну інкську міту, яка в доколумбову епоху була формою суспільно корисної праці із гарантованим державним забезпеченням, на смертоносну колоніальну систему примусової праці на срібних рудниках Потосі та ртутних шахтах Уанкавеліки, що остаточно закріпило статус індіанського населення як безкоштовного розхідного ресурсу [74, 82, 84].

Таким чином, постаті Кортеса та Пісарро символізують перехід від спроб інтеграції автохтонних систем до їхнього повного демонтажу, що завершилося створенням «економіки порожнечі» [84, 85].

Підсумовуючи демографічний, медико-соціальний та антропологічний блок дослідження, можна констатувати, що Перу середини XVI століття трансформувалося у «травмований ландшафт» [74]. Цей стан став результатом синергії біологічного вимирання, аграрного занепаду та «харчового колоніалізму» [54, 82]. Фізичне знищення інкської еліти, розрив механізмів передачі культурної пам'яті та руйнування складної системи

іригації призвели до того, що суспільство опинилося у стані перманентного шоку [68, 74]. Ми бачимо, як «мікробний шок» та нутритивний колапс перетворили колись процвітаючі общини на демографічні пустки, де адміністративний апарат імперії інків був замінений на жорстку систему «Республіки індіанців» та примусову працю [82, 86]. Це знесення автохтонного населення, поєднане з «економікою порожнечі» та бюрократизацією насильства, стало головним фактором, який дозволив іспанській Короні — попри мізерність власного адміністративного та військового ресурсу — утримувати контроль над гігантськими територіями [85, 87]. Біологічна поразка місцевого населення стала надійнішим «фундаментом» колоніальної влади, ніж іспанська сталь чи порох, оскільки вона зруйнувала саму можливість альтернативного політичного існування [74, 84].

У цьому контексті іспанська колоніальна практика «викорінення ідолопоклонства» (*Extirpación de Idolatrías*), яка супроводжувалася тотальним спаленням автохтонних кодексів, руйнуванням святилищ та насильницьким переформатуванням ментального простору індіанців, постає не просто радикальним релігійним актом, а системним інструментом етноциду [26, 85]. З позицій сучасного українського інтелектуального досвіду 2026 року, заснованого на протистоянні спробам тотального стирання нашої власної національної ідентичності, історичний досвід Латинської Америки набуває особливої гносеологічної ваги. Він унаочнює, що цілеспрямоване нищення культурної пам'яті є невід'ємним елементом будь-якої загарбницької війни, покликаним позбавити підкорене суспільство історичної суб'єктності.

Саме тому сучасна деколонізація гуманітарного знання вимагає рішучої відмови від імперської мови опису, де системне насильство легітимізувалося через псевдонаукові концепції "цивілізаційної місії"

метрополії, та вимагає повернення суб'єктного голосу тим спільнотам, чия автентична історія була штучно стерта або маргіналізована в колоніальних архівах [84, 85].

Відповідно, деколонізація пам'яті в постколоніальному світі та в контексті сучасних європейських реалій не може обмежуватися суто зовнішніми, символічними актами (як-от ревізія топоніміки чи знесення монументів). Вона вимагає тривалого, фундаментального перекодування всієї історичної свідомості, деконструкції нав'язаних метрополією наративів та відновлення автентичних когнітивних і правових моделей самовизначення в сучасному глобальному просторі [31, 84].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати низку концептуальних висновків, які відображають системну трансформацію методологічних підходів та аналітичної оптики щодо вивчення феномену Конкісти Нового Світу в європейському та латиноамериканському науковому дискурсі.

По-перше, головним історіографічним підсумком роботи є фіксація фундаментального гносеологічного моменту, коли індивідуальна воля та персональні дії окремих конкістадорів, які тривалий час формували романтизований «героїчний міф» завоювання, остаточно розчинилися в системному аналізі глобальних макроісторичних процесів. У межах проведеного дослідження доведено, що події Конкісти постають не серією воєнно-політичних ексцесів чи біографічних дуелей лідерів експансії, а масштабним, багаторівневим зіткненням двох кардинально відмінних цивілізаційних систем логістики, розподілу та обліку матеріальних і людських ресурсів. Зміна дослідницької парадигми від «історії великих людей» до структуралістського аналізу дозволила переорієнтувати увагу з міфічної винятковості європейських завойовників на вивчення ригідних колоніальних інституцій, які паразитували на автохтонній базі й визначали соціоекономічне обличчя регіону протягом наступних століть.

По-друге, на основі комплексного ретроспективного аналізу джерельної бази та наукової літератури від XVI до початку XXI століття констатовано, що колективна пам'ять про Конкісту та інтерпретація колоніального минулого ніколи не володіли ознаками ідеологічної нейтральності. Політика пам'яті в усі часи інструменталізувалася як потужний засіб легітимізації панівних владних конфігурацій — від прагматичного обґрунтування прав іспанської Корони в ранньомодерну добу до процесів націєтворення та конструювання ідентичності сучасними урядами країн

Латинської Америки. Наголошено, що радикальна деконструкція класичного європоцентричного канону, «героїчного міфу» та ідеологічних нашарувань «Чорної легенди» в академічному просторі 2010–2020-х років виступає не просто проявом суто академічного інтересу, а дієвим та актуальним інструментом відновлення історичної й соціальної справедливості, спрямованим на деколонізацію свідомості та захист прав корінного населення Америки.

По-третє, методологічний синтез, зафіксований станом на 2026 рік, переконливо доводить, що майбутнє розвитку історичної науки лежить у площині глибокої синергії класичного гуманітарного знання та новітніх високих технологій. Залучення методів цифрових гуманітарних наук, зокрема інструментів опрацювання великих даних (*Big Data*) та штучного інтелекту для автоматичного розпізнавання палеографічних джерел, дозволило верифікувати ті пласти прихованої реальності колоніального управління, які свідомо нівелювалися або ретушувалися офіційними хроністами. Технологічний аналіз масивів первинної фіскальної звітності XVI століття уможливив експлікацію реальних масштабів інституційної корупції, приховування ресурсів та точних параметрів демографічного колапсу автохтонного соціуму.

Нарешті, компаративне осмислення латиноамериканського постколоніального досвіду крізь призму сучасного інтелектуального та геополітичного контексту України 2026 року додає дослідженню особливої теоретичної та практичної актуальності. Робота демонструє, що універсальні імперські механізми експлуатації та практики насильницького стирання соціокультурної ідентичності, які практикувалися іспанськими завойовниками під підробленими гаслами «цивілізаційної місії», мають прямі типологічні аналогії в сучасних актах імперіалістичних агресій. Досвід деколонізації пам'яті та правового спротиву в Андійському регіоні

та Мезоамериці є критично важливим прецедентом для глибинного розуміння процесів культурної регенерації, самоідентифікації та ментального перекодування суспільної свідомості в будь-якому постімперському та посттоталітарному просторі сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. **Columbus, C.** (1929-1930). *Select document illustrating the four voyages of C. Columbus*. Hakluyt Society, v. 670. London.
2. **Cortés, H.** *Cartas de relación* (Листи-відписки).
3. **de Cieza de León, P.** (1998). *The Discovery and Conquest of Peru* (A. P. Cook & N. D. Cook, Eds.). Duke University Press.
4. **de Cieza de Leon, P.** *Хроніка Перу* (Присвячення Найвищому і найвпливовішому Сеньйору Дону Філіппе).
5. **Díaz del Castillo, B.** (2000). *Правдива історія завоювання Нової Іспанії* (Д. Н. Егоров, А. Р. Захар'ян, Перекл.). Форум. ISBN 5-89747-020-0.
6. **Garcilaso de la Vega, El Inca.** *Comentarios Reales de los Incas*.
7. **Guaman Poma de Ayala, F.** *Primer Nueva Corónica y Buen Gobierno*.
8. **Mena, C.** (1930). *La Conquista del Peru (Seville, April 1534) and the Libro Vltimo del Svmmario delle Indie Occidentali (Venica, October 1534)*. Boston.
9. **Пане, Р.** (1995). Повідомлення про індіанські старожитності. *Латинська Америка*, № 1.
10. **де Сан Мартін, Х., & де Лебріха, А.** *Доклад про завоювання Нового королівства Гранади і заснування міста Богота*. Archivo General de Indias. Sección Patronato, legajo 27, Ramo 16. Sin fecha.
11. **Сараті, А. де.** (1950). *Історія відкриття і завоювання Перу*. Хрестоматія з історії середньовіччя. Том 3. М.
12. **Веспуччі, А.** (1971). Лист про відкриті нещодавно в його чотирьох подорожах островах, написаний 4 вересня 1504 до П'єтро Содеріні, гонфалон'єр республіки Флоренції. *Бригантіна*. М. Молода гвардія.
13. *Кодекс Мендоза*.

14. *Crónicas del Descubrimiento de América. 500 años. La Carta de Colón.* (1961). Madrid.
15. Де Карвахаль. *Відкриття великої річки Амазонки. Хроніки та документи XVI століття про подорожі Франсіско де Орельяни.* (1963). М.
16. *Доклад про похід, яку здійснив вельми благородний сеньйор капітан Хорхе Робledo.* Biblioteca Virtual Antioquia.
17. *Discurso sobre la Descendencia y Gobierno de los Incas.* (2004). В Juan de Betanzos. *Suma y Narracion de los Incas.* — Madrid, Ediciones Polifemo, ISBN 84-86547-71-7, (с. 358-390). "Una antigualla peruana". - Tipografía de Manuel Gines Hernandez, Madrid, 1892, pp.1-47.
18. *Orden enviada al marqués don Francisco Pizarro para que continuara la conquista de las provincias del Perú.* (1992). Luciano Perena. *La idea de justificación en la conquista de América,* Madrid, pp. 237-239.
19. *HISTORIA GENERAL Y NATURAL DE LAS INDIAS, ISLAS Y TIERRA FIRME DEL MAR OCEANO. El descubrimiento del gran río Amazonas. Crónicas y documentos de los viajes de Francisco de Orellana en el siglo XVI.* (1963). Moscú.
20. *Кабеса де Вака. Корабельна аварія.* (1975). М. Думка.
21. *Саменос, Х. де.* (1844). Доклад про перші відкриття Франсіско Пісарро та Дієго де Альмагро. *Collección de documentos ineditos para la historia de Espana.* – Tomo V, Madrid, Imprenta de la viuda de Calero, pp. 193-201.
22. *Сервіт, М.* (1535). Карта західного океану. Америка очима європейців XVI століття.
23. TORIBIO DE BENAVENTE (MOTOLINÍA). *HISTORIA DE LOS INDIOS DE LA NUEVA ESPAÑA.*

Література:

24. **Adams, C.** (1999). How Cortés and Pizarro Found That Taxes Were the Chink in the Armor of the Aztec and Inca Rulers. In *For Good and Evil: The Impact of Taxes on the Course of Civilization* (2d ed.). Lanham, Md.: Madison Books.
25. **Alfaro-Rivera, M.** *Francisco Pizarro during the Colonial Period*. <https://doi.org/10.14418/WES01.1.2237>
26. **Álvarez de Toledo, C.** (2012). *Politics and Reform in Spain and Viceregal Mexico: The Life and Thought of Juan de Palafox, 1600-1659*. Oxford: Clarendon Press.
27. **Beardsell, P.** (2000). *Europe and Latin America: Returning the Gaze*. New York: Manchester University Press.
28. **Berquist Soule, E.** (2017). From Africa to the Ocean Sea: Atlantic slavery in the origins of the Spanish Empire. *Atlantic Studies*, 15(1), 16-39. <https://doi.org/10.1080/14788810.2017.1315514>
29. **Betancourt, J. F. C.** (2014). Colonialism in the periphery: Spanish linguistic policy in New Granada, c. 1574-1625. *Colonial Latin American Review*, 23(2), 118-142. <https://doi.org/10.1080/10609164.2014.917540>
30. **Brinkerhoff, T. J.** (2016). Reexamining the Lore of the "Archetypal Conquistador": Hernán Cortés and the Spanish Conquest of the Aztec Empire, 1519-1521. *The History Teacher*, 49(2), 169-187.
31. **Buchan, B., Burnett, L. A., & Høvik, I.** (2022). Humanity on the Move in the Era of Colonisation and Enlightenment. *Global Intellectual History*, 8(4), 380-386. <https://doi.org/10.1080/23801883.2022.2074500>
32. **Coffey, M. L.** (2017). Empire's End: Transnational Connections in the Hispanic World. *Journal of Spanish Cultural Studies*, 18(3), 319-321. <https://doi.org/10.1080/14636204.2017.1341370>
33. **Davies, N.** (1995). *The Incas*. Niwot: University of Colorado Press.
34. **Denhardt, R. M.** (1938). Spanish Horses and the New World. *The Historian*, 1(1), 5-23. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6563.1938.tb00460.x>

35. **Diel, L. B.** (2015). The Codex Mexicanus Genealogy: Binding the Mexican Past and the Colonial Present. *Colonial Latin American Review*, 24(2), 120-146. <https://doi.org/10.1080/10609164.2015.1040274>
36. **Douglas, B., & Spriggs, M.** (2025). MANUSCRIPT XLV: J.H.F. (Frits) Sollewijn Gelpke, The Spanish Exploration and Annexation of North New Guinea in the 16th Century, Part 1. *The Journal of Pacific History*, 1-49. <https://doi.org/10.1080/00223344.2024.2429699>
37. **Engerman, S. L., & Sokoloff, K. L.** (2012). Colonisation and Development. *Economic History of Developing Regions*, 27 (sup1), S28-S40. <https://doi.org/10.1080/20780389.2012.658660>
38. **Fernandez de Oviedo, G.** (1944). *Historia general y natural de las Indias, Islas y Tierra Firme del Mar Oceano*. Asuncion. (Хроніки для відкриття Америки. 500 років. М. Спадщина. 1998)
39. **Fields, A.** (2022). Visualizing Juan de Oñate's Colonial Legacies in New Mexico. *Journal of Genocide Research*, 24(4), 471-487. <https://doi.org/10.1080/14623528.2022.2066382>
40. **Fitzpatrick, S. M.** (2015). The Pre-Columbian Caribbean: Colonization, Population Dispersal, and Island Adaptations. *PaleoAmerica*, 1(4), 305-331. <https://doi.org/10.1179/2055557115Y.0000000010>
41. **Guerrero, S.** (2016). The history of silver refining in New Spain, 16c to 18c: back to the basics. *History and Technology*, 32(1), 2-32. <https://doi.org/10.1080/07341512.2016.1191864>
42. **Guilmartin, John F., Jr.** (1991). The Cutting Edge: An Analysis of the Spanish Invasion and Overthrow of the Inca Empire, 1532-1539. In *Transatlantic Encounters: Europeans and Andeans in the Sixteenth Century*, edited by Kenneth J. Andrien and Rolena Adorno. Berkeley: University of California Press.
43. **Halikowski Smith, S.** (2017). Gasparo Contarini's Relazione of November 1525 to the Venetian Senate on the divergent dynamics of the Spanish and

- Portuguese world empires. *Mediterranean Historical Review*, 32(2), 189-235. <https://doi.org/10.1080/09518967.2017.1396764>
44. **Hancock, J. F.** (2022). Spanish Conquest and Colonization of the Americas. In *World Agriculture Before and After 1492* (pp.51-61). DOI:10.1007/978-3-031-15523-9_5
45. **Hassig, R.** (1988). *Aztec Warfare Imperial Expansion and Political Control*. University of Oklahoma Press, p. 244.
46. **Hassig, R.** (2006). Mexico and the Spanish Conquest. University of Oklahoma Press (Norman) *Bulletin of Latin American Research* 27(1):122-123 DOI:10.1111/j.1470-9856.2007.00260_3.x
47. **Hemming, J.** (1995). Atahualpa and Pizarro. In *The Peru Reader: History, Culture, and Politics*, edited by Orin Starn, Carlos Iván Degregori, and Robin Kirk. Durham, N.C.: Duke University Press.
48. **Hernández Sau, P., & Eissa-Barroso, F. A.** (2022). Introduction: "ongoing" mobilities in the Early-Modern Spanish world. *Journal of Iberian and Latin American Studies*, 28(3), 329-343. <https://doi.org/10.1080/14701847.2022.2140949>
49. **Jaksic, I.** (2008). (Reseña) Jorge Cañizares-Esguerra, "Puritan Conquistadors: Iberianizing the Atlantic, 1550-1700". *Historia*, 1(41), 224-226.
50. **Koot, C. J.** (2013). River of Darkness: Francisco Orellana's Legendary Voyage of Death and Discovery Down the Amazon. By Buddy Levy. *The Historian*, 75(1), 162-163. https://doi.org/10.1111/hisn.12004_32
51. **Kulisheck, J.** (2003). Pueblo Population Movements, Abandonment and Settlement Change in Sixteenth and Seventeenth Century New Mexico. *KIVA*, 69(1), 30-54. <https://doi.org/10.1080/00231940.2003.11758484>
52. **Lazerowitz, E.** (2008). The Rapid Fall of an Empire: How Hernán Cortés and His Small Band of Brothers Felled a Mighty Empire. Available at

SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1955319> or
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1955319>

53. **Lee, S.** (2011). Invited Migration from Argentina, Hispanidad, and Spain's Tightened Borders: Ariadna Pujol's Documentary, *Aguaviva* (2006). *Comparative American Studies An International Journal*, 9(4), 360-375. <https://doi.org/10.1179/147757011X13177365537432>
54. **Mann, C. C.** *1491: New Revelations of the Americas Before Columbus.*
55. **Nguyen, T.** (2018). Behind-the-Scenes of the Spanish Conquest of Mexico. *The Toro Historical Review*. 4. 10.46787/tthr.v4i1.2688.
56. **Phillips, C. R.** (2019). A Translation of Pedro de Alvarado's 1526 Contract with the Spanish Crown: Pacific Exploration and Territoriality. *Terrae Incognitae*, 51(3), 235-253. <https://doi.org/10.1080/00822884.2019.1661099>
57. **Premo, B.** (2017). Gender Crossings. Women and Migration in the Spanish Empire / Transatlantic Obligations. Creating the Bonds of Family in Conquest-Era Peru and Spain. *Colonial Latin American Review*, 26(4), 547-549. <https://doi.org/10.1080/10609164.2017.1402236>
58. **Prescott, W. H.** (1843). *History of the conquest of Mexico & History of the conquest of Peru.* New York: The Modern Library.
59. **Rathbun, L.** (2001). Reassessing William Prescott's history of the conquest of Mexico as literary history. *Prose Studies*, 24(3), 73-102. <https://doi.org/10.1080/01440357.2001.10382966>
60. **Raudzens, G.** (1995). So Why Were the Aztecs Conquered, and What Were the Wider Implications? Testing Military Superiority as a Cause of Europe's Pre-industrial Colonial Conquests. *War in History*, 2(1), 87-104. <https://doi.org/10.1177/096834459500200105>
61. **Restall, M.** (2012). The New Conquest History. *History Compass*, 10: 151-160. <https://doi.org/10.1111/j.1478-0542.2011.00822.x>
62. **Restall, M.** *Seven Myths of the Spanish Conquest.*

63. **Reyes, M.** (2023). What did Christopher Columbus once mean to Haiti? Émile Nau's *Histoire des Caciques d'Haïti* and Irving's Columbus in the nineteenth-century Atlantic World. *Atlantic Studies*, 22(1), 64-82. <https://doi.org/10.1080/14788810.2023.2277859>
64. **Rock, D.** (1986). *Argentina, 1516-1982: From Spanish Colonization to the Falklands War*. London: I.B. Tauris.
65. **Rowe, J.** (2006). The Inca civil war and the establishment of Spanish power in Peru. *Nawpa Pacha: Journal of Andean Archaeology*, 28. 1-9. 10.2307/27977824.
66. **Seamus McGhee, P.** (2024). Reformation, colonisation, and the conversion of the "heathen": theology, history, and nature in the writings of John Oxenbridge (1608-1674). *Atlantic Studies*, 22(1), 2-33. <https://doi.org/10.1080/14788810.2024.2393037>
67. **Stanton, R.** (1944). Place of the Antilles in the Rise and Fall of the Spanish Colonial Empire in the New World. *The Historian*, 6(2), 140-152. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6563.1944.tb01062.x>
68. **Titu Cusi Yupanqui.** (2005). *An Inca Account of the Conquest of Peru*. University Press of Colorado. urn:oclc:record: 607730293
69. **Townsend, C.** *Malintzin's Choices*.
70. **Trigg, H. B., Opishinski, A. C., Landon, D. B., & Snow, D. H.** (2022). Spanish Use of Plants and Animals in Early Colonial New Mexico. *KIVA*, 88(3), 269-290. <https://doi.org/10.1080/00231940.2022.2031480>
71. **Varón Gabai, R.** (1997). *Francisco Pizarro and His Brothers: The Illusion of Power in Sixteenth Century Peru*. Translated by Javier Flores Espinoza. Norman: University of Oklahoma Press.
72. **Wheat, D.** (2010). Mediterranean Slavery, New World Transformations: Galley Slaves in the Spanish Caribbean, 1578-1635. *Slavery & Abolition*, 31(3), 327-344. <https://doi.org/10.1080/0144039X.2010.504541>

73. **Іннес, Г.** (2002). *Конкістадори. Історія іспанських завоювань XV-XVI століть* (Н. І. Лісова, Перекл.). Київ: Центрполіграф. ISBN 5-227-01811-1
74. **Вахтель, Н.** *Погляд переможених.*
75. *Collecion de documentos ineditos, relativos al descubrimiento, conquista y colonizacion de las posesiones espanolas en America y Occeania, sacados, en su mayor parte, del Real Archivo de Indias.* (1865). Tomo III, Madrid, Imprenta de Manuel B. De Quiros, San Juan, 54, pp. 5-58.
76. *Cronicas de la conquista del Peru.* (1957). Mexico.
77. *Fray Bartolomé de Las Casas. Brevisima relación de la destrucción de las Indias.* (2013). Edición, prólogo y notas de José Miguel Martínez Torrejón. Biblioteca Clásica de la Academia Real Española. Volumen 28. Madrid, Real Academia Española, Pgs. 1-112.
78. *The Military Miracles in the 1536 Siege of Cuzco Andean Studies Unlocking the Doors to the Worlds of Guaman Poma and His Nueva Corónica.* (2015). Edited by Rolena Adorno and Ivan Boserup. Copenhagen: Royal Library, Museum Tusculanum Press.
79. *Vida y Obra de B. Las Casas* de Antonio Llorente.
80. Cervantes, F. (2020). *Conquistadors: A New History.* Viking.
81. Rinke, S. (2023). *Conquistadors: A History of the Spanish Conquest.* Cambridge University Press.
82. Stern, S. J. (1993). *Peru's Indian Peoples and the Challenge of Spanish Conquest: Huamanga to 1640* (2nd ed.). University of Wisconsin Press.
83. León-Portilla, M. (1992). *The Broken Spears: The Aztec Account of the Conquest of Mexico* (Expanded and updated ed.). Beacon Press.
84. Quijano, A. (2000). Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America. *Nepantla: Views from South*, 1(3), 533-580.
85. Mignolo, W. D. (1995). *The Darker Side of the Renaissance: Literacy, Territoriality, and Colonization.* University of Michigan Press.

86. Lynch, J. (1992). *The Hispanic World in Crisis and Change, 1598–1700*. Wiley-Blackwell.
87. Pietschmann, H. (1980). *Die staatliche Organisation des colonialen Iberoamerika*. Klett-Cotta.

Интернет-ресурси:

- 88.10 *Notable Spanish Conquistadors Throughout History*.
<https://www.thoughtco.com/the-conquistadors-2136575>
89. Agüero, A. (2024). We, the King. Creating royal legislation in the sixteenth century Spanish New World: by Adrian Masters, Cambridge, Cambridge University Press, 2023. *Comparative Legal History*, 12(1), 111-117.
<https://doi.org/10.1080/2049677X.2024.2349857>
90. Aztecs. <https://www.history.com/articles/aztecs>
91. *El Descubrimiento del America*.
<https://historyofspain.es/en/video/history-of-latin-america/>
92. Fiveable. (2024, August 20). 2.1 Spanish conquest of the Americas Indigenous Issues Across the Americas. <https://fiveable.me/indigenous-issues-across-the-americas/unit-2/spanish-conquest-americas/study-guide/esu4M1dp0lUnQ3VZ>
93. *Francisco Pizarro traps Incan emperor Atahualpa*.
<https://www.history.com/this-day-in-history/november-16/pizarro-traps-incan-emperor-atahualpa>
94. Green, R. C. (1973). The conquest of the conquistadors. *World Archaeology*, 5(1), 14-31.
<https://doi.org/10.1080/00438243.1973.9979550>
95. Guimarey, Carolina. *The Conquest And Colonization Of Americas: The Last Spanish Crusade*.
96. *Hernán Cortés and Francisco Pizarro: History and Memories*.

97. *How Hernán Cortés Conquered the Aztec Empire.*
<https://www.history.com/articles/hernan-cortes-conquered-aztec-empire>
98. *How the Aztec Empire Was Forged Through a Triple Alliance.*
<https://www.history.com/articles/aztec-empire-triple-alliance>
99. *Maya.* <https://www.history.com/articles/maya>
100. *Spanish Conquest of the Americas.* Christopher Columbus began the conquest of America in the 15th century.
<https://www.donquijote.org/spanish-culture/history/spanish-conquest-of-america/>
101. *Who were the conquistadors.* <https://www.noiser.com/short-history-of/who-were-the-conquistadors>

ДОДАТОК А

Фрагмент первинного джерела: Опис логістичної інфраструктури та складів (depositos) інків під час вступу іспанців до Куско.

«...Ми увійшли до міста Куско, де до нас одразу прийшли кілька індіанців із мирними пропозиціями. У Куско було виявлено величезну кількість срібла, але з золота, хоча золота також було багато. Там були величезні склади спорядження для солдатів: списи, луки, кийки, стріли; були будівлі [galpones], заповнені канатами завтовшки і з стегно, і з палець, за допомогою яких тягли каміння для споруд; були будівлі, заповнені мідними кирками, пов'язаними по десять штук, що призначалися для копалень; були великі склади різноманітного одягу, і сховища коки та перцю [coca y agi], і сховища індіанців із здертою шкірою [depositos de indios desollados]. Ми увійшли до дому Сонця, і сказав Вільяома [Villaoma], який був кимось на зразок жерця в їхній вірі: "Як ви заходите сюди?.."»

Цей фрагмент ілюструє захоплення конкістадорами імперської розподільчої системи інків (гальпонів), що надалі призвело до колапсу місцевої економіки та переходу до екстрактивної моделі колоніалізму, описаної в Розділі 4.

ДОДАТОК Б

Еволюція демографічних оцінок: Таблиця депопуляції Мезоамерики та Анд (1520–1600 рр.)

Регіон	Оцінка населення до Конкісти (бл. 1520 р.)	Оцінка населення після епідемій (бл. 1600 р.)	Відсоток депопуляції	Основні патогени
Центральна Мексика (Ацтеки)	25,000,000 (за оцінками С. Кука та В. Бори)	1,075,000	~ 95%	Віспа (1520), Коколізтлі (тиф/сальмонела, 1545, 1576)

Центральні Анди (Інки)	9,000,000 – 12,000,000 (за оцінками Н. Вахтеля)	< 1,000,000	~ 90%	Віспа (попередила прихід Пісарро), Кір, Грип
Узбережжя Перу (Коста)	бл. 1,500,000	< 50,000	~ 97%	Малярія, Жовта лихоманка, Віспа

Таблиця демонструє масштаб біологічної катастрофи, яка стала основним каталізатором руйнації індіанських імперій. Ці дані стали основою для перегляду "героїчного міфу" у сучасній історіографії (Розділ 5 та 8).

ДОДАТОК В

Візуальна деконструкція колоніального міфу: Ілюстрації з хроніки Феліпе Гуамана Поми де Аяли

Рис. 1. "Encomendero en litera Inca" ("Енкомендеро в інських ношах").

Іспанського колоніста (енкомендеро), якого несуть на ношах корінні мешканці.

В інській імперії такий спосіб пересування був винятковим привілеєм вищої знаті та самого Сапа Інкі.

Гуаман Пома використав цей образ, щоб показати, як іспанські чиновники та землевласники незаконно присвоювали собі почесті інських правителів. Для

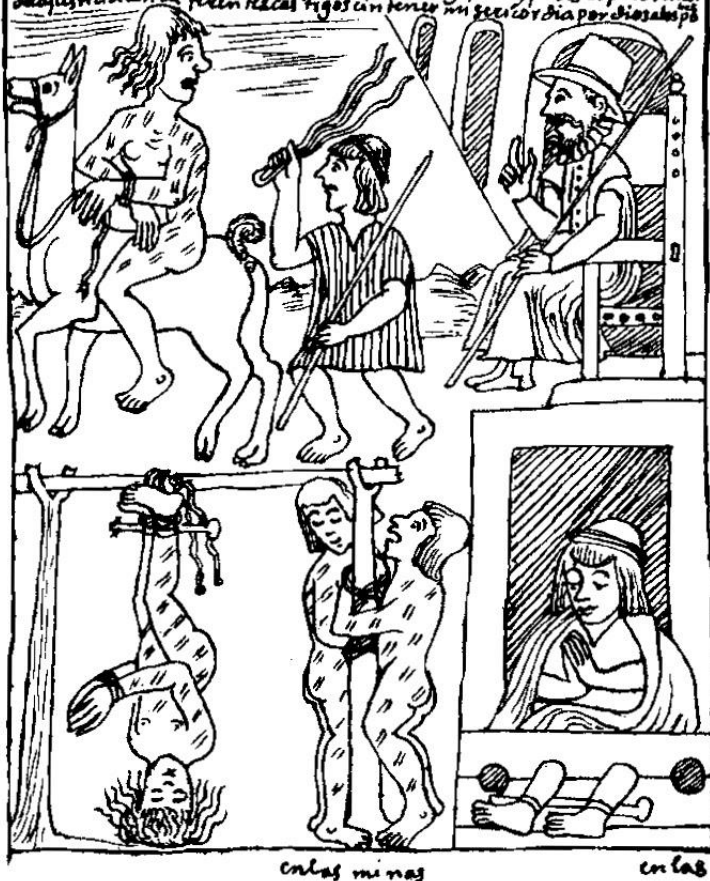
автора це символ корупції та «світу комір-навиворіт» (mundo al revés), де загарбники живуть у розкоші, експлуатуючи місцеве населення.

Рис. 2. «Страта короля інків Атауальпи»

CORREGIDOR DE MINAS COMO LO CASTIGA CRV

el men te alas caas que p rem cipales los corregidores y jueces es po lo remor
de la justicia con de ferem kecas figos sin tener ni pzeicordia por Dios a los p

Corregidor de minas / como lo castiga cruelmente a los caciques principales, corregidores y jueces con poco temor de la justicia, con diferentes castigos, sin tener misericordia por Dios a los pobres / en las minas.

Рис. 3. Жорстоке поводження корехідорів з місцевим населенням. Доказ системного насильства, що спростовує наратив "мирної євангелізації".

Рис. 4. Іспанський конкістадор та індіанець. Візуалізація концепції жадоби та екстрактивного характеру Конкісти.